

YAZI DEVRİMİNİN
ÖYKÜSÜ

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yenigün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Ağustos 1998

YAZI DEVRİMİNİN
ÖYKÜSÜ

SAMİ N. ÖZERDİM

Nurer Uğurlu başkanlığında bir kurul
tarafından hazırlanmıştır

CGAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

Önsözler	7
Giriş: Geçmişe Kısa Bir Bakış	9
1. Atatürk'ün Yeni Türk Harflerini Muştuladığı Gün	15
2. Yeni Türk Alfabesine Hazırlık Ayları	23
3. Yeni Türk Alfabesini Deneme Ayları	33
4. Yeni Türk Alfabesi Kanunu'nun Çıkışından Millet Mekteplerine	39
Sonuç	47
Ekler	49
Kişi Adları	113
Seçilmiş Kaynakça	119

Bu kitapçığı,
Türk harflerini bana 1928 yazında, okullar açılmadan önce öğretmiş olan babam A. Nabi Özerdim'in anısına
adıyorum.

ÖNSÖZ

Bu küçük kitabı meydana getiren dört yazı, 1958 yılı içinde Ulus gazetesinde yayımlandı (9 Ağustos, 3 Kasım, 12 Aralık, 15 Aralık). Bu yazılardan amaç, 9 Ağustos 1928 akşamı Gazi Mustafa Kemal'in (Atatürk) Sarayburnu Parkı'nda yeni Türk alfabesini muştuladığı saatten, Türk alfabesini yerleştiren yasanın yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1929 gününe değin, Türkiye'nin dört bucağında yeni harflerin hızla yayıldığını anlatan gazete haberlerinin bir özetini vermektir. Bilginlerin, uygulanması için yıllara gereksinme duydukları yeni alfabemiz, Atatürk'ün görüşü ile üç dört aya sığdırılmış, 1929 yılının ilk günü, Türkiye bir kültür savaşını kazanmıştı. Türk dilinin özleşmesi için Arap yazısının atılması gerekliydi. Dil özleşmesini hızlandıran ve gerçekleştiren, yeni Türk alfabesidir. Türk Dil Kurumu'nun otuzuncu yılını kutlarken, yeni Türk alfabesinin otuzuncu yılında yayımlanmış olan bu yazıları gözden geçirerek bir araya getirmeyi, halka ve öğrencilere sunmayı istedim. Bu küçük kitabı okuyanların, yurttan yeni harflerin yerleştirilmesi çabasının sadece kısa bir öyküsünün anlatılmış olduğunu unutmamalarını dilerim. Yoksa, bu büyük devrim hareketinin tarihi -elbette- ayrıca geniş olarak yazılacaktır.

2. BASIM İÇİN:

kitap

Türk harflerinin kabulünün ellinci, Türk Dil Kurumu'nun kuruluşunun kırk altıncı yılında, bu küçük kitabı, gözden geçirerek, eklemeler, düzeltmeler yaparak yeniden sunuyorum. Bu basıma, cumhuriyet döneminden öncesini özetleyen bir "Giriş" ile, Atatürk'ün konuşma ve yazılarını, yasa metinlerini vb. içeren "Ekler" bölümünü ekledim. Yine, öğrenci ve halk için hazırlanmış bu basımda, "Seçilmiş Kaynakça" ile, okuyucuların konuda bilgilerini genişletecek kitapları, yazıları gösterdim.
Ankara, Eylül 1978

S.N. Özerdim

GİRİŞ

GEÇMİŞE KISA BİR BAKIŞ

Türkler, Müslümanlığa girmeden önceki dönemlerinde, kendi alfabeleri olan Köktürk, Uygur alfabelerini, zaman zaman başka alfabeler de kullanmışlardır. Müslümanlığı kabul ettikten sonra, aşağı yukarı bin yıllık bir süre içinde, Arap harfleriyle okuyup yazmışlardır.

Arap harfleri Türk diline uygun değildi. Türkçenin, İslam kültür çevresine girildikten sonra, Arap ve Fars dillerinin etkisi altında bozulduğu, Arapça, Fransızca sözcüklerle dolduğu, Osmanlıca denilen bu karma dilde Türkçe sözcüklerin giderek azınlıkta kaldığı bilinir. Osmanlıca, yalnız yabancı sözcüklerle değil, yabancı dillerin kurallarıyla, tamlamalarıyla da dolup taşmıştı. Birkaç yüzyıl önceden, hatta geçen yüzyıldan değil, cumhuriyet döneminin ilk yıllarından alınacak örnekler bile bunu kanıtlar. (Örneğin, Ekler bölümündeki yasa metinlerine bir göz atınız.) Osmanlıca, sürekli olarak yazım (imla) sorunlarıyla karşı karşıya kalmış, Türk harfleri kabul edilinceye değin, harflerin düzeltilmesi, yazımın durulması yolunda öneriler, tartışmalar, girişimler, dernekler birbirini izlemiş; ancak çıkar bir yol bulunamamıştı. Arada, Latin harflerinin kabulünü isteyenler de olmuştu.

Soruna değinenlerin ilki Münif Paşa'dır. Cemiyet-i İlimiye-i Osmaniye'de (Osmanlı Bilim Derneği) verdiği konferansla bu konuyu ortaya atmıştı.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, alfabe ve yazım sorunlarını Ali Suavi, Namık Kemal ve başkaları tartışma alanına getirdiler. Şinasi ile Emüziyya Tevfik, birtakım düzeltme girişimleri yaptılar. Şemsettin Sami de bunlara katılır. Ancak, onun Latin harfleri üzerinde de durduğu, Arnavutlar için Latin alfabesi düzenlediği bilinir (1). O yıllarda, Latin harflerinin yandaşları bulunduğu, Namık Kemal'in konuya değinen mektuplarından anlaşılıyor (2). Yenişehirli Avni'nin düşünceleri de anılmalıdır (3).

Azeri yazar ve düşünür Fethali Ahundzade'nin (Ahundof) burada anılması gerekir. 1863'te İstanbul'a, harflerin düzeltilmesi için bir tasarı ile gelmiş; ancak, tasarısı ilgi görmüşse de bir sonuca bağlanmamıştı. Ahundzade'nin, İslav (kimilerine göre Latin) harflerine dayanan bir alfabe önerisiyle Türkiye'ye bir kez daha geldiği de belirtilmektedir. (4)

1908 Meşrutiyeti'nden sonra alfabe ve yazım sorunları yeniden ortaya çıktı. 1. Dünya Savaşı'ndan önce, Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) Enver Paşa, orduda kullanılmak üzere Enver Paşa Yazısı denilen, mufasil (ayrışık) harflerle yazılan bir alfabe uygulamaya koydu. Aslında bitişik yazılan Arap harfli sözcükler, bu alfabe ile, bu harflerde pek az olan sesli harflerle (ünlüler) pekiştirilerek, Latin harflerine benzer bir biçimde yazılıyordu. Ancak, ayrı yazılış Arap harflerine uymadığı için bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Dr. Milaslı İsmail Hakkı, İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Ispartalı Hakkı gibi yazar ve eğitimciler, harflerin düzeltilmesi için sürekli çalıştılar; bu arada komisyonlar, dernekler de kuruldu.

Öte yandan, başta İçtihat dergisi sahibi Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı (Kılıçoğlu), Tanin gazetesi, başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın), gazeteci, yazar Celâl Nuri (İleri) olduğu halde, daha ileri düşünenler Latin harflerinin kabulü için yazdılar, tartıştılar. Latin harfi yandaşları içinde, hatta Meşrutiyetten önce, Hafız Ali Efendi adlı bir hocanın da bulunması dikkate değer (5).

Ancak, 1862'den beri süregelen bu savaşlar (6) 1928'de Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Gordion düğümünü kesercesine bir kesinlikle, Latin temeline dayanan Türk alfabesini getirmesi ile çözümlendi. Arap harflerinin Türk diline neden uymadığı üzerinde uzun uzun durulabilir. Bu konuda bir fikir verebilmek için, bugünkü alfabemizdeki harf sırasına göre, Arap harflerinin sakıncalarını özetleyeceğiz.

Arap harflerinin en büyük eksiği, ünlülerin azlığıdır (7). Türklerin sonradan eklediği (he) ile birlikte bu harflerde dört tane ünlü vardı: Elif (hemze), Vav (v), Ye (y), Elif: a, e, i, önüne y konulduğunda (he) ile birlikte bu harflerde dört tane ünlü vardı: Elif (hemze), Vav (v), Ye (y), Elif: a, e, i, önüne y konulduğunda: o, ö, u, ü seslerini verirdi. Vav, ünsüz olduğu halde, sözcük başlarında Elif ile birlikte ünlüye dönüşür, sözcüklerin içinde: o, ö, u, ü seslerini de verirdi. Ne var ki, sözcük sonunda bu ünlüler, bir başka ünsüzle, Ye (y) ile gösterilirdi. "Sulu" demek için ("sulı" yazmak gerekirdi. Ye (y) ünsüzü, sözcük başında elif ile, ortada ve sonda ise yalnız başına: ı, i ünlülerine dönüşürdü. He, sözcük ortasında ve sonunda e sesi verirdi. Arapçadan

kitap

geçmiş, Arapça kökenli sözcüklerde kullanılan ayn harfinin de: a,i, ö,u seslerini karşıladığı olurdu. Ünsüzlere gelince; dal (de) harfinden başka, tı adı verilmiş bir başka t sırasında d okunurdu. Örneğin, Adana adındaki d, tı ile yazılırdı. Gayn (g), kaf (k), ünsüzleri, sözcüğe göre, g, ke, olarak da okunurdu. İleride görüleceği üzere, Latin harfleri üzerinde hazırlık yapılırken, bu ünsüzler, Arap harflerinde olduğu gibi birbirinden (ga,ge; ka ke) ayrılmak istenmiş, sonra, ünsüzlerin ince ve kalın olmasına göre istenen ses sağlanacağından, g, k olarak bırakılmıştır. Türk harflerinin kabulünden bu yana, Kaf (kalın k) harfi için Q önerilmiş durmuştur. Oysa, Türkçe'nin buna gereksinmesi yoktur. Örneğin, "gaz", "gerçi"; "kafa", "kedi" yazarken özdeş ünsüzleri kullanıyoruz. Eskiden ke, ge, ğ, bu arada "senin", "onun" sözcüklerinin sonunda kullanılan geniz ünsüzü (sağır kef) hep özdeş harfle yazılırdı; sonradan ge'yi ke'den ayırmak, geniz ünsüzünü belirlemek için çizgi, üç nokta gibi işaretlere gereksinme görüldü. (Geniz ünsüzü bugün n ile karşılanıyor; bu ses için ayrı bir işaretin gerektiği bugün de öne sürülür.) H ünsüzü için üç ayrı harf vardı: ha (noktasız), hı (noktalı) he "Hazır" ha ile, "ahlâk" hı ile, "hele" ise he ile yazılırdı. He'nin ünlüye dönüştüğünü yukarıda gördük. Ha ile hı'yı birbirinden ayırmak olanaksız gibiydi; ünlü Türkçe (Osmanlıca) öğretmenleri arasında bile, hangi sözcüğün ha, hangisinin hı ile yazıldığını bilenlerin parmakla gösterildiği söylenirdi. S ünsüzü için üç ayrı harf vardı: Se (üç noktalı), Sin (dişli), Sat. Se'nin kullanılacağı Türkçe sözcük yoktur: Arapça'dan bir örnek: "salise". "Serin" sin ile, "satış" sat ile yazılırdı. T için de iki harf vardı: Te, tı. "Tarih" t ile, "takım" tı ile yazılırdı; tı'nın d sesi de verdiğini andık. Y'nin hem ünsüz, hem ünlü yerine geçtiğini de yukarıda gördük. Z için ise dört ayrı harf vardı: Zel (noktalı dal), ze (z), zı (noktalı tı), dat (noktalı sat). "Zeki" zel ile, "Zil" ze ile, "mazi" dat ile, "zarif" zı ile yazılırdı. Adındanda görüleceği üzere, dat, d sesi de verirdi: "Fazıl" ya da "Fadıl". Arap harfleri, Arap, Fars dillerinden geçen kimi sözcüklerin okunmasında ayrı bir güçlük yaratırdı. "Mükemmel" sözcüğünde de bir tek m olduğu halde m'nin iki kez okunması gerekirdi. "Mustafa"nın sonunda a değil y vardı, ama ı okunurdu.

Arap harfleri bitişik yazılırdı. Bu yüzden az yer tutardı. Bir iyiliği -varsa- budur; ikincisi de, yüzyıllar boyu işlenerek estetik bir güzellik kazanmış olmasıdır. Arap harflerinin pek çok çeşidi vardı: Rık'a, nesih, talik, sülüs ve daha başkaları. Hele arşivlerde çalışanların, iyi bildiği, divani, siyakat gibi, okunması ancak uzmanlarca becerilebilen çeşitler!(8) Arap harflerini öğrenebilmek için, sözcükleri klişe olarak ezberlemek gerekirdi. Bugün bir ilkokul öğrencisine, heceleri tek tek söyleyerek "mükemmel" sözcüğünü yazdırabilirsiniz. Ne var ki, altmış yıl öncenin çocuğuna bu sözcüğü -eğer daha öne görmediyse- doğru yazdıramazdınız; çünkü, bugünkü harflerle verirse "mükemmel" o zaman "mkml" olarak yazılırdı; dört tane ünsüzle... Bu yüzden bir sözcüğü birkaç biçimde okumak her günkü yanılığlardandı. (9) Arap harfleri; başta, ortada, sonda başka biçimler alırdı. Bu yüzden basım işlerinde, eskiden, harf kasaları çok karışıktı (10).

Arap harflerinde büyük harf (majiskül)ler yoktu.

Şimdi, Türk harflerinin kısa bir süre içinde nasıl başarılı olduğunu gözden geçireceğiz.

1.

ATATÜRK'ÜN YENİ TÜRK HARFLERİNİ MUŞTULADIĞI GÜN

9 Ağustos 1928 Perşembe (11) günü akşamı Atatürk (o zamanki adı ile Gazi Mustafa Kemal Paşa), Sarayburnu Parkı'nda düzenlenen aile eğlencesinde, orada bulunan bir bayanın defterinden kopardığı yaprağa bir şeyler yazdıktan sonra ayağa kalkarak:

"...Sevinçliyim, duygulandım, bahtiyarım!" diye söze başlamıştı. "Bu durumun bana esinlediği duyguları önünüzde ufak notlar halinde saptadım. Bunları içinizden bir yurttaşa okutacağım" (*)

Gazi'nin çağırdığı bir yurttaş kâğıda göz gezdirirken büyük devrimci, notları onun elinden alarak şunları söylemişti:

"Yurttaşlar, bu notlarım Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu hemen okumaya çalıştı ve okuyabilir de. Ancak henüz tamamıyla alışmamış olduğu görülüyor. İsterim ki bunu hepimiz beş on gün içinde öğrenesiniz. Arkadaşlar, bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gerçeği anlamak zorundayız. Anladığının izlerine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır. Yeni Türk harfleriyle yazdığım bu notları bir arkadaşımıza okutacağım, dinleyiniz."

Gazi, elindeki kâğıdı, o zaman Bolu milletvekili olan Faliş Rifkî (Atay)'a vermiş, Atay kâğıtta yazılı bulunanları ağır ağır okumuştur. Atay'ın okuduğu kâğıtta Atatürk önce halk ile birlikte bulunmaktan aldığı büyük gücü açıklıyor; sonra, bir başka devrim atılışını ortaya koyuyordu: Eğlencede şarkı söyleyen Mısırlı şarkıcı Müniretülmeediye'yi dinledikten sonra, müzik konusunda da konuşmuştu:

"...Benim Türk duyguları üzerindeki gözlemim şudur ki artık bu müzik, bu basit müzik Türkün çok gelişmiş ruh ve duygusunu doyurmaya yetmez."

kitap

Notlar okunduktan sonra Atatürk yeniden ayağa kalkarak konuşmaya başlamış, bu arada şunları da söylemişti:

"...Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak zorunda olduğumuz, son değil, lâkin çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni harflerini çabuk öğrenmelidir. Türk harflerini her yurttaşta, kadına, erkeğe (12), hamala, sandalciya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik ödevi biliniz.

Bu ödevi yaparken düşününüz ki, bir ulusun bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerektir. Bu ulus utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle doldurmuş bir ulustur. Fakat ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türkün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zamanındayız. Yanlışları kökünden temizleyeceğiz. Yanlışların düzeltilmesinde bütün yurttaşların çalışmasını isterim. En çok bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğreneceklerdir.

Ulusumuz yazısıyla, kafasıyla bütün uygarlık dünyasının yanında olduğunu gösterecektir." (13)

Atatürk, Latin harfleri üzerindeki düşüncelerini 1908'den bir iki yıl önce Bulgar Türkoloğu Manolof'a söylemiş, sonradan bu sözleri Arif Necip Kaskatı, Cumhuriyet gazetesinde (19.8.1948) Manolof'tan duyduğu gibi anlatmıştı: "Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizde Batılılara uymalıyız" demişti. Mustafa Kemal; sonra sözlerini şöyle tamamlamıştı: "Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır."

Mazhar Müfit Kansu'nun, Türk Tarih Kurumu'nca yayımlanmış olan Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber adlı kitabına göre (1966, 1. cilt, s.111), 7/8 Temmuz 1919 gecesi, sabaha karşı, Atatürk ileride yapılacak işleri M.M. Kansu'ya not ettirmiş, bu arada Latin harflerinin kabul edileceğini de bildirmişti.

Halide Edip Adıvar'ın, Türkün Ateşle İmtihani başlıklı anılarında, 1922 yılında Mustafa Kemal'in, Latin harflerinin kabulü olanağından söz ettiği yazılıdır. (Çan Yayınları, 1962, s.264; Atlas Kitabevi Yayını 1971, s.233)

Latin harflerinin kabulünden yana cumhuriyetin ilk yıllarında bazı kımıltılar olmuştu. 1923'te İzmir'de toplanan 1. İktisat Kongresi'nde bir işçi delege (İzmirli Nazmi) ile iki arkadaşı Latin harflerinin kabulünü ileri süren bir önerge vermiş, fakat Başkan Kâzım Karabekir Paşa bu önergeye karşı çıkmıştı. 1924 yılı milli eğitim bütçesi görüşülürken o günlerin genç milletvekillerinden Şükrü Saracoğlu alfabe konusuna da değinmiş, bilgisizliğin en başta gelen nedeninin Arap yazısı olduğunu söylemişti. Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit (Yalçın), Kılıçzade Hakkı (Kılıçoğlu) bu düşünceyi desteklemişti. Bu yıl içinde Berlin'deki Türk öğrencileri "Yeni Harfler Birliği" adlı bir dernek kurarak bütün Türk illeri için Latin harflerinin kabulünü istemişler, Yeni Yazı adlı bir de dergi çıkarmışlardı.(14)

Latin harfleri sorunu 1926 yılında yeniden alevlendi. Dilci, tarihçi ve yazarların çoğunluğu bu harflerin alınmasına karşı idi. Akşam gazetesinin anketine verilen yanıtlarda sadece üç kişi (Dr. Abdullah Cevdet, Mustafa Hâmit, Refet Avni) Latin harflerini savunuyor, geri kalan on üç kişi ise karşı çıkıyordu.(15)

Latin harflerinin kabul edilmesine hükümetçe 1927 yılında karar verildiği anlaşılıyor. 1928 yılına bu kararla girildi.

Türk basınında Falih Rıfki (Atay), Yunus Nadi (Abaloğlu), Mithat Sadullah (Sander), Celâl Nuri (İleri) Latin harflerini destekleyen yazılar yazıyorlardı.

1928 yılının Ocak ayının 8'inde o günlerin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Türk Ocakları Merkez ve Hars Heyetleri'ne verdiği bir şölende Latin harflerinden yana konuşmuş; aynı yılın 8 Mart'ında Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Türk Ocağı Hars Heyeti'nde Latin yazısı üzerinde bir danışma toplantısı yapmıştı. Bu arada İbrahim Necmi (Dilmen) ile Ahmet Cevat (Emre) Latin yazısının destekleyen yazılar yazıyorlardı.(16)

O zamanki CHP Genel Sekreteri Saffet (Arıkan) ile arkadaşlarının hazırladıkları Latin rakamları tasarısı 24 Mayıs günü Meclis'te kabul edildi. Konuşanlardan Hasan Fehmi ile Muhittin Nami, Latin harflerinin ne zaman kabul edileceğini sordular. Hasan Fehmi, Latin rakamlarını 1925'te uluslararası takvim ile birlikte kabul edebilirdik kanısında idi. Latin rakamları kanunu (sayı:1288) 1 Haziran 1928 günü yürürlüğe girmiştir. (17)

20 Mayıs 1928'de Milli Eğitim Bakanlığı, Başbakanlığa bir önerge sunarak Latin yazısının, uygulanması olanaklarını inceleyecek bir kurul kurulmasını istedi. Bakanlar Kurulu 23 Mayıs'ta öneriyi kabul etti. 27 Mayıs'ta yanıtını verdi. Günün sayılı yazarları(18) bu Dil Heyeti (Encümeni)'ne alındı. İsmet Paşa (İnönü), 17-19 Temmuz toplantılarına katılarak, alfabenin, o günlerde saptanmış olan kurallarının sakıncalı öğeleri üzerinde üyeleri uyardı. "Türk Alfabeti" adını veren odur.

Encümen, hazırladığı Elifba Raporu'nu(19) 1 Ağustos'ta Gazi'ye sundu. Bu kitap, Latin harflerinin Türkçeye uygulanmasının temellerini saptamakta idi. Dil Encümeni 6 Ağustos'ta, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati ile bir toplantı yaptı, alfabe bu toplantıda kesin biçimini aldı, Gazi'ye sunuldu. 9 Ağustos'ta bunu halka muştulayan Gazi Mustafa Kemal, 29 Ağustos'ta, İsmet Paşa'nın (İnönü), milletvekillerinin hazır bulunduğu bir toplantıda, Latin harfleriyle ilgili olarak, Dolmabahçe Kararları'nı aldırdı. (20)

Gazi, 1 Kasım günü, TBMM'nin açış söylevinde, Kanun'u kabul edecek Meclis'i şu sözlerle mutlulamaktaydı: "Uluslar ailesine aydın, yetişmiş büyük bir ulusun dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ölümsüz Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde seçkin bir sima kalacaktır."(21)

kitap

Hemen o gün öğleden sonra Meclis, kanun tasarısını görüşmeye geçti. O akşam, "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında" 1353 sayılı kanun Meclis'ten çıktı. (22) Kanun 3.11.1928 günü yayımlandı. 1929 yılının ilk günü Türkiye'de basılan her şey artık Latin harflerinden temelini alan Türk alfabesi ile çıkmaya başlayacaktı. Latin yazısı, 1928'de Atatürk'ün Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün Başbakan, Mustafa Necati'nin Milli Eğitim Bakanı bulunduğu mutlu günlerde, yukarıda kısaca anlattığımız üzere, Türk ulusuna armağan edildi. Türk dil özleşmesi de, ancak Latin harflerinin kabulünden sonra, bunun bir sonucu olarak daha kolayca ele alındı, bugünkü günlere ulaştı.

2.

YENİ TÜRK ALFABESİNE HAZIRLIK AYLARI

9 Ağustos'tan sonra yurdun her yanında aydınlarla halk yeni harfleri öğretmek, öğrenmek için yarışa girmiş; alfabeler basılmış, gazeteler dersler yayımlamış; sekiz on satırdan başlayarak uzun yazılara, bütün bir sayfaya değin yeni Türk harfleriyle yayın yapmak, başlıklarını değiştirmek gazeteler için tatlı bir iş olmuştu. Gerçi -hele gazeteler için, geçici de olsa- bir tehlike vardı. Bir anda değişen bir alfabe ile yayına başladıktan sonra okuyucu bulabilecekler miydi? Bu korku umulduğu kadar ağır sonuçlar vermemiş, yeni Türk harfleri sanıldığından da çabuk tutulmuş, öğrenilmiştir. Bu arada devlet, basına yardım elini uzatmıştı.

Gazi'nin Sarayburnu Parkı'nda verdiği söylevden sonra Dolmabahçe Sarayı'nda milletvekilleriyle Atatürk'ün maiyetinde bulunanlara yeni Türk harfleri üzerinde bir konferans verilmişti (11 Ağustos). Dil Encümeni'nden (Prof. Dr.) Ragıp Hulûsi (Özdem) gazetecilerle yaptığı konuşmada Milli Eğitim Bakanlığı'nın, ders kitaplarının basılması için iki yıl kadar bir zamanı gerekli gösterdiğini, imla (yazım) sözlüğü basıldıktan sonra gazetelerin bu süreyi beklemeden, birer ikişer, sütunlarını yeni Türk harflerine ayıracaklarını, en çok beş yıla değin Latin harflerinin tamamıyla yayılmış olacağını söylüyordu. (23)

Aşağıda da görüleceği gibi, her geçen gün, yeni Türk harflerini uygulama yürüyüşünü arttırmış, gazeteler 1 Aralık'ta tamamıyla yeni Türk harfleriyle çıkmaya başlamış, 1 Ocak 1929 gününden sonra ise Türkiye'de Arap harfleriyle hiçbir şeyin basılamayacağı yasaya bağlanmıştı.

Gazeteler, Gazi'nin söylevi üzerinden daha bir hafta geçmeden -bugün bize pek ilkel, pek bozuk gelen bir imla ile de olsa- başlıklar, küçük haberlerle yeni Türk harflerini kullanmaya başlamışlardı; bir yandan da halka yeni Türk harflerinin tablosunu veriyorlardı.

Her yerde kurslar açılmaya başlamıştı. İstanbul Hattat Okulu yeni Türk harfleri için bir ders açmıştı. İbrahim Necmi (Dilmen) Dolmabahçe Sarayı'ndaki derslerine devam ediyordu. CHP'de yapılan bir toplantıda, her mahallede bir dersane açılması kararlaştırılmıştı. İstanbul Şehremaneti (belediye) telefon rehberinin gelecek yıl yeni harflerle basılması için buyruk vermişti. Ticaret Odası'nda 15 Ağustos'tan beri imzalar yeni harflerle atılıyordu; yazılarda da bu harfler kullanılacaktı. İstanbul'da, Ankara'da bazı devlet dairelerinde kurslar açılmıştı. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), kasım ayında verilecek hukuk diplomalarının yeni harflerle hazırlanmasını emretmişti.

Dil Encümeni, 16 Ağustos günlü bildirisinde, bugüne değin basılan alfabelerin yanlış olduğunu, birkaç gün içinde çıkacak olan -kendileri tarafından hazırlanmış- kitabın beklenmesini anımsatıyor, yoksa yanlış alfabelerin geçersiz olacağını belirtiyordu. Bugünkü gazeteler Ertuğrul yatının adının yeni harflerle yazıldığını da haber veriyorlardı.

19 Ağustos'ta Cumhuriyet'te Gazi'nin Yunus Nadi'ye yeni Türk harfleriyle yazdırdığı bir not çıkmıştı; "Yeni Türk Alfabesini güzelce öğrenmek ve öğretmek gerekir. Bunun için de elbette yıllara gereksinme yoktur." diyordu(24). Bu arada eğitim müfettişleri için kurslar açılıyordu. Bu kurslarda yeni harfleri öğrenen müfettişler bunları öğretmenlere öğreteceklerdi. İstanbul'da yeni harfleri öğrenenler arasında bir yarışma açıldı; kazananlara 5.000 lira dağıtılacağı bildiriliyordu. 21 Ağustos'ta Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) yeni harfler üzerinde halka konferanslar vermeye başlamış, ilk konferansı Prof. Mustafa Şekip (Tunç) vermişti. Devlet Basımevi gerekli harfleri İstanbul'da döküyor, kitap basmaya hazırlanıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı'na ilk yeni harfli dilekçe 21 Ağustos'ta(25) verilmişti. Seyrisefain (Devlet Denizyolları), vapurların adlarını yeni harflerle yazdırıyor, birçok kimseler aralarında yeni harflerle mektuplaşıyorlardı.

İllerde valiler, örneğin Samsun'da Vali Kâzım (Dirik), tahta başında memurlara ders veriyorlardı. Gazetelerde yeni harfli başlıklarla fıkralar, yazılar, süreli dersler çıkıyordu. Devlet dairelerinde açılan kurslar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kursu da vardı; Diyanet İşleri Başkanlığı Başbakanlıkla yeni harfleri kullanarak yazışmaya başlamıştı bile (21 Ağustos).

Telgraf Umum Müdürlüğü yeni Türk harflerinin "rümuzunu" saptamıştı.(26)

Bir yurt gezisine çıkan Gazi, 23 Ağustos günü Tekirdağ'da "Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle gözler kamaştırıcı Türk manevi gelişmesinin erişebileceği gücün ve yaygınlığın uluslararası düzeyini gözlerimi kapayarak şimdiden o kadar parlak görüyorum ki, bu görünüş beni kendimden geçiriyor" diyordu(27).

kitap

Ağustos'ta İstanbul'da bulunan milletvekillerine Gazi'nin de bulunduğu toplantıda yeni Türk harfleri üzerinde yine İ. Necmi (Dilmen) tarafından açıklamalar yapılmış, Devlet Basımevi'nin 50 bin bastığı alfabeden dağıtılmıştı. Yurdun her yanından alfabe isteniyordu.

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Türkiye Muallimler Birliği Kongresi'nde verdiği söylevde yeni Türk harflerini konu edinmişti. 26 Ağustos'ta Ankara'da toplanan bu Kongre'de, yeni harfleri öğrenmek ve halka öğretmek için and içen öğretmenler, bu kararlarını Gazi'ye bildirmişlerdi(28).

Ağustos ayı sona ermeden İstanbul Belediyesi memurları yeni Türk harflerini kendiliklerinden öğrenmişler, açılması kararlaştırılan kursun gereği kalmamıştı. Otomobil plakaları yeni harflerle yazılıyordu.

İstanbul Ticaret Odası, 27 Ağustos'ta çıkan bir duyurusunda ticaret imzalarının yeni harflerle kaydına başladığını, tüccar ve sanayicilerin yazışmalarını yeni harflerle yapmalarını bildiriyordu. Hattat Okulu, Gazi'ye yeni harflerle kart basmış, sunmuştu. (27 Ağustos) Üniversitede konferanslar devam ediyor, bütün yurtta kurslar açılıyor, İstanbul Belediyesi artık genelgelerini yeni harflerle yazıyordu.

Gazi, 27 Ağustos'ta camilerde duvar süsleri olan yazıların Arapça mı, Türkçe mi yazılacağını soran bir telgraftan üzüntü duyuyor: "Böyle bir şey düşünmenin gereğini hiç duymamıştım ve hâlâ da bilmiyorum." dedikten sonra ulusun isteğiyle yapılan işlere kimsenin karşı koyamayacağını sert bir dille bildiriyordu. Yalnız o zamanki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya: "Türkiye'de dil ve yazı Türkçedir. Arapça olsun iddiasında Araplar bile bulunamaz" yanıtını vermişti.(29)

Karacabey'de halkın satın aldığı uçağa yeni harflerle "Karacabey" adı yazılmıştı. Üniversite'de derslerin yeni harflerle okutulacağı rektör tarafından bildirilmişti. Milli Eğitim Bakanı, Gazi'ye bir telgraf çekerek yeni harfler için yapılan "hummalı" çalışmalarını anlatıyor, Gazi de ona Ağustos'un 28'inde teşekkür ediyordu. (29a)

29 Ağustos günü Dolmabahçe Sarayı'nda üniversite profesörleri, milletvekilleri, gazeteciler, yazarlar toplanarak yeni harfler üzerinde konuşmuşlardı. Bu konuşmada Başbakan İsmet Paşa (İnönü): "Kabul edilen harfler, Fransız harfleri değildir. Türk harfleri, Türk alfabesidir" diyor, sözlerine şunları ekliyordu: "Yeni alfabe bilimseldir ve Türk ulusunun alfabesidir. Türklerin gereksinmelerine yeter." Yine bu toplantıda, İsmet Paşa'nın (İnönü) İ. Necmi Dilmen'e yeni harflerle yazdırdığı kararda: "ulusu bilgisizlikten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini bırakıp Latin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur" deniliyor, bu karar oybirliğiyle kabul olunuyordu. (29b)

Ağustos ayı işte böylece, yeni Türk harfleri için pek çok yol alınmış olarak sona eriyordu. Çalışmalar yurt dışında da yankı yapmış, Times gazetesi muhabiri gazetesinde yeni Türk harfleri üzerine bir yazı yayımlamıştı.(30)

Eylül ayı, bu çalışmalara yeni bir hız katmıştı. Yurdun her yanında kurslar devam ediyordu. İstanbul ilinin gazetesi başlığını, daireler levhalarını değiştirmişlerdi. Dil Encümeni, Türk yazı makineleri için klavye saptıyor, Devlet Basımevi'nde yazı makineleri satıcıları ile bir toplantı yapılarak bu konu tartışılıyordu. Bütün milletvekilleri seçim bölgelerine dağılmışlar, yeni harflere değgin konferanslar vermeye girişmişlerdi.(31) İstasyonlarda da levhalar değiştiriliyordu.

Bu arada kitapçılar toplanmış, eski harflerle basılmış kitapların ne olacağını konuşmuş, yüksek makamlara bu kaygılarını bildirmeye karar vermişlerdi.

Bu arada din adamlarının yeni Türk harflerini öğrendiği haberleri de geliyordu. Konya Müftüsü Hacı Ali (Efendi) yeni harflerin kolaylıklarını görüp anladığını söylüyor, Samsun Müftüsü Halim (Efendi) yeni harfleri ilk öğrenenler arasında bulunuyordu.

11 Eylül günlü Cumhuriyet gazetesi ortaya bir soru atıyor: Türkiye'de çıkan Rumca, Ermenice gibi gazetelerin de yazı bakımından birleşmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Samsun Valisi Kâzım (Dirik) kitap ve elyazıları ile duvar levhaları hazırlatmış, öğretimde yeni bir kolaylık bulmuştu.

Başbakan İsmet Paşa (İnönü): "Bir öğretmen olarak yola çıkıyorum." diyerek gittiği Malatya'da 13 Eylül günü verdiği uzun söylevde yeni Türk harflerine coşku ile değinmişti. Başbakan diyor ki: "Büyük Türk ulusu, büyük ve üstün evladı Gazi'nin önderliğiyle okuyup yazmak bilmeyen uluslar arasından çıkmak için Latin esasından alınmış yeni Türk harflerini kabul ettirmek kararını veriyor. Gelecekte bugünkü kuşağa övünç verecek saygıdeğer bir işe girmiş bulunuyoruz. Bu, Türk milleti içinde ayırtsız herkese okuyup yazmayı öğretmek girişmesidir. Bu kadar hayırlı ve güçlü bir tedbirin niçin bugüne kadar geri kaldığını, geleceğin eleştiricilerine anlatmak kolay olmayacaktır. Fakat ben onlara diyeceğim ki insanlar göreneğe o kadar bağlıdır ki, görenekten ayrılmayı hayırlı ve kesin bir karara varabilmek için Türk devletinin Büyük Gazi gibi türlü denemeler ve tehlikeler içinde ulusun onurunun ve gücünün özü gibi yetişmiş ve devlet başkanı olduğu halde köy köy dolaşarak alfabe öğretmenliği edecek kadar çalışkan, azimli ve fedakâr bir başkan gelmek gerekliydi".

"Geleceğe bakarken hiç bu anda olduğu kadar güvenli ve iç rahatlığı içinde bulunmadım. Gelecek kuşaklar babalarının bütün azim ve başarılarının sırrını onların gerçek ve özden cumhuriyetçi olmalarında ve özellikle cumhuriyetin kurucusu bulunan, cumhuriyetin bu yurdun bütün çocuklarına kutlu bir ülkü olarak yerleşmesi için bütün hayatını adanmış olan büyük cumhurbaşkanını güven ve sevgi ile izlemesinde arastınlar." (*) İnönü sözlerini böylece bitiriyordu. (32)

Bu sıralarda yeni bir yurt gezisine çıkan Gazi, Sinop'ta, Köy Yatı Okulu'nun bahçesinde iki saat tahta başında halka ders vermiş, arabacı Bekir (Ağa)'ya yeni harflerden birkaç harf öğretmiş, sonra bu vesile ile: "eski biçim

kitap

imlayı kesin olarak hatırdan çıkarmak gerektir." demişti, 15 Eylül günü Sinop'ta ünlü dersini veren Gazi, 16 Eylül'de Samsun'da Genel Meclis odasında belediye memurlarını sınava çekmiş, sınav sonunda tahtaya yeni harflerle: "Bütün arkadaşlarımız yeni yazımızı okuyup yazıyorlar." tümcesini yazmıştı. (33) Atatürk, gezi dönüşünde, yurttta halkla yeni harfler konusundaki görüşmelerinden, sınavlarından aldığı deneme ile Başbakanlığa bir yönerge vermiştir.(34) 21 Eylül'de verilen, 22 Eylül'de gazetelerde yayımlanan bu yönerge ile, yeni Türk alfabesinin kolaylaşmasında yeni bir adım atılıyor, o güne değin ayrı yazılan -dır, -se, -le gibi eklerin sözcüklere bitişik yazılması gerektiği bildiriliyordu. Birkaç gün sonra gazeteler, kalın ve ince k'ları, g'leri birbirinden ayırmak için (örneğin Kâmil'de olduğu gibi), ince k ile g'nin önüne konulan "h" harflerinin de kalktığını, sesli harfler üzerine konan ^ işaretinin amacı sağlamaya yeteceğini bildiriyordu. Bu karara kadar "Kâmil" adı "Khamil" şeklinde, "ordugâh" ise "ordughah" olarak yazılıyordu.

3.

YENİ TÜRK ALFABESİNİ DENEME AYLARI

Milli Eğitim Bakanlığı'nda yeni Türk harfleri kanunu tasarısı hazırlanıyor, CHP milletvekilleri yeni harfler üzerinde çalışmaları denetlemek için dolaşıyorlardı. Dil Encümeni imla sözlüğü üzerinde çalışıyor, bakanlık adlarının tek sözcük olarak yazılması konusunu tartışıyorlardı. Milli Eğitim Bakanlığı, önce Türkçe derslerinin yeni harflerle okutulacağını bildirdiği halde şimdi bir adım daha atıyor, birinci ve ikinci sınıflarda tümüyle yeni harflerle ders yapılacağını, öteki sınıflarda ise haftada on iki saat yeni harflerle çalışılacağını bildiriyordu. "Devlet Demiryolları ve Limanlar İdare-i Umumiyesi"nin yeni harflerle bastırıldığı kalkış-varış (tarife) kitabı Gazi'yle İsmet Paşa'yı (İnönü) çok sevindirmişti. İkisi de kitabın üzerine yeni harflerle imzalarını atmışlardı. (24 Eylül 1928 günlü gazetede klışesi vardır.)

TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) Bandırma'da yaptığı bir konuşmada Meclis'in, memurlardan bir birbuçuk yıl içinde tamamıyla yeni harflerle iş görülmesini sağlamalarını isteyeceğini söylemişti. (Kanun, ileride anlatacağız, bu süreyi çok kısaltmıştır.)

Milli Eğitim Bakanlığı'ndan 29 Eylül günü yapılan bir bildiride, Gazi'nin gezilerinde, konuşmalarında edindiği izlenimler üzerine yaptığı uyarmalar sonucunda Dil Encümeni'nin aldığı, Atatürk tarafından da onaylanan kararlar ortaya konuluyordu. Bu kararlar kh, gh sorunları, ' işareti, ^ işareti ile ilgiliydi.

29 Eylül günlü Cumhuriyet gazetesi "Yeni Türk Harfleri Marşı"nın notasını veriyordu. Bu marş, Atatürk'ün isteği üzerine Zeki (Üngör) tarafından seslendirilmişti. Sözleri ise Türk alfabesi harflerinin sıralanması ile ortaya çıkmıştı. (35) O gün Cumhuriyet gazetesi, son sayfayı yeni harflerle basmaya başlamıştı.

1 Ekim tarihli gazetelerde, esnaftan sekiz on yurttaşın Gazi'ye bir telgraf çekerek ka-ke, ga-ge sorununun çözülmesini istedikleri haber verilmiş, Gazi'nin onlara bu sorunun yakında çıkacak imla (yazım) sözlüğü ile çözüleceğini bildiren yanıtı da aynı gün yayımlanmıştı. (36)

Öğretmenlerin kurstan geçirildikten sonra üçer kişilik komisyonlar önünde sınava çekilecekleri, başarıya erişenlere belge verileceği, başarı gösteremeyenlerin on beş gün sonra yeniden sınava alınacağı, o zaman da başarı gösteremezlerse öğretmenlikten çıkarılacakları bildirilmişti. Muhtar ve ihtiyar heyetleri üyeleri de yeni harfleri öğrenmedikleri durumda işlerinden çıkarılacaklardı. 2 Ekim'de başlayan sınavların sonuçları 10 Ekim'de verilmiş, başarıya erişemeyen öğretmenlerin yüzde beş oranında olduğu bildirilmişti.

1 Ekim günü, Türkçe Gazete adı ile, tümüyle Latin harfleriyle basılmış, haftada iki gün çıkan bir gazete yayıma girmişti. (37) Oysa, 1 Kasım'da kabul edilecek olan yasa, süreli yayınların yeni harflerle yayımlanması koşulunu 1 Aralık olarak saptamıştı.

1 Ekim'den başlayarak dairelerde yeni Türk harfleriyle yazışma yapılacağı bildiriliyordu. Liselerle birlikte, bütün okulların ders kitaplarının yeni harflerle basılacağı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kitapçılara yardım edeceği de bildirilmekteydi.

Kâzım (Özalp), 8 Ekim günü Manyas'ta kadınlarla konuşmuş: "Yeni ve çağdaş hayatta kadınların önemli ödevleri vardır. Bunların bu önemli ödevleri yerine getirme yolunda okuyup yazmakla donanmış bulunmaları çok gereklidir." demişti.

Ortaokullarla liselerde derslere başlanmıştı; Türkçe ve Fransızca dersleri tamamıyla yeni harflerle yapılıyordu. 11 Ekim günlü gazeteler, yeni harflerle basılan ilk ders kitabının Ali Canip'in (Yöntem) "Edebiyat" kitabı olduğunu bildiriyorlardı. (38)

Dil Encümeni'nden Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), bir demeci ile, ilkokul kitaplarının bu yıla yetiştirileceğini, lise kitapları yetiştirilemeye bile öğretmenlerin yeni yazı ile not tutturacaklarını söylüyor, yeni harflerle çıkmakta olan Hakimiyeti Milliye'nin (Ulus) satışının 3.000 arttığını haber veriyordu. Gazetenin 23 Eylül günlü sayısı ile birinci sayfası soldan başlıyordu. Başlığı daha 2 Eylül'de yeni yazıya çevrilmişti.

26 Ekim'de, bütün işlerin bir yıla kadar yeni harflerle yapılacağı bildiriliyordu.

Dil Heyeti üyeleri Ankara'ya dönmüşler, İmlâ Lûgatı'nı gözden geçirmekle uğraşıyorlardı.

28 Ekim günü bir genelge ile, Milli Eğitim Bakanı, (39) Bakanlığın, dilimizden Arap ve Acem kültürünü

kitap

kaldırarak bütün önlemleri aldığı; Cumhurbaşkanının "irşadı ile" bir söz derleme kurulu kurulacağını, dilimizin halk sözleriyle zenginleştirileceğini bildirmişti. Gazetelerde sıkışık kalan bu haber, yeni Türk alfabesinin sağlayacağı büyük sonuçlardan birini muştuluyordu.

9 Ağustos 1928 akşamı Sarayburnu'nda Gazi'nin ünlü söyleviyle başlayan yeni Türk harflerine halkı hazırlama evresi; gezilerle, kurslarla, gazetelerle, başlık, levha, imza, bazı yazışmalar gibi küçük uygulamalarla; alfabe çalışmaları, okullarda başlayan derslerle hazırlanmış; bir yıla, üç yıla, beş yıla değin diye yürütülen oranlamaları geride bırakan bir hızla tam bir "devrim" adımı atılmıştı. 1 Kasım'da çıkacak kanunla çok kısa bir uygulama evresi başlayarak, 1929 yılı başına değin basın ve yayın işleri kesin olarak çözülecekti. Devlet dairelerine ise birkaç aylık bir süre bırakılacaktı.

4.

YENİ TÜRK ALFABESİ KANUNU'NUN ÇIKIŞINDAN MİLLET MEKTEPLERİNE

31 Ekim 1928 günü toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHP) Grubu, Yeni Türk Harfleri Kanununun 1 Kasım'da görüşülmesini, sonuca bağlanmasını kabul etmişti.

1 Kasım günü Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Meclis'te söylevini vermiş, bu söylevin sonunda yazı değişmesinden söz açmış, demişti ki: "Aziz arkadaşlarım, her gelişmenin ilk yapıtaşı olan soruna değinmek isterim. Her araçtan önce büyük Türk ulusuna, onun emeklerini kısır yapan çorak yol dışında kolay bir okuma yazma anahtarı bulmak gerekir. Büyük Türk ulusu, bilgisizlikten emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve soylu diline kolay uyan böyle bir araç ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak, Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir deneme, Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi ortaya çıkarmıştır. Yüksek ve ölümsüz armağanınızla büyük Türk ulusu yeni bir ışık dünyasına girecektir." (40) Gazi'nin söyleviden sonra Dil Encümeni'nin (41) tutanağı okundu; bunda, harf değişmesinin kültürümüzün gelişmesinde sağlayacağı yararlar anlatılıyordu. İsmet Paşa (İnönü), Başbakan olarak konuştu, harflerin kolaylığından, halkı kısa zamanda bilgisizlikten kurtaracağından söz açtı. Başka milletvekillerinin konuşmalarından sonra (aralarında Mehmet Emin Yurdakul da vardı) maddeler tartışmasız, oybirliği ile kabul edildi. Sivas milletvekili Rahmi (Bey)in Gazi'ye altın bir levha üzerinde kabartma harflerden bir Türk alfabesi armağanının sunulması önergesi de kabul edildi. Gazi, bu sırada konuşmaları locadan dinliyordu. (42)

3 Kasım'da Resmî Ceride (Resmî Gazete) ile yayımlanan 1353 sayılı "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" 11 maddeden oluşmuştu. (43) Bu kanuna göre, kanun yayımlandıktan sonra bütün devlet dairelerinde, özel kurumlarda Türk harfleriyle yazılı yazılar kabul edilecek, işlem görecek; uygulama tarihi 1 Ocak 1929'u geçmeyecek, ancak "tahkik evrakının, fezlekelerin", basılı evrakın ve defterlerin yazılması Haziran 1929 gününe kadar sürebilecekti; eski yazı ile dilekçeler de bu tarihe değin kabul edilecekti; gazete, dergi, levha, duyuru, reklam gibi basmalar 1 Aralık 1928'den başlayarak yeni harflerle çıkarılacaktı; 1929 Ocak ayından öteye ise artık bütün kitaplar yeni harflerle basılacaktı; tutanaklarda eski harfler 1929 Haziranı'na değin steno gibi kullanılabilir, devlet dairelerinde faydalanılan kitap, talimatname, defter, cetvel gibi şeyler ise 1930 Haziranı'na değin kalabilecekti; para, pul, bono gibi değerli kâğıtlar, değiştirilinceye değin, geçecekti; okullarda dersler yeni Türk harfleriyle yapılacaktı. Kanunda devlet daireleri için konulan hükümler bankalar, şirketler, dernekler için de uygulanacaktı.

O günlerde İngiliz gazetelerinden Daily Telegraph iki yazı yayımlayarak yeni Türk harflerini, Türk devrimi içinde övmüştü.(44)

Kasımın haftasında gazeteler, İmla Lûgatı'nın fasiküller halinde yayımlandığını haber veriyordu.

Bir yandan da bütün memurların sınavdan geçirileceği günler saptanmıştı. Başarı gösterenlere "ehliyetname" (yeterlik belgesi) verilecek, daha önce sınavdan geçenler yeniden sınavdan geçirilmeyeceklerdi.

11 Kasım gazeteleri, okullardan Arapça, Farsça derslerinin kaldırılması için Meclis'e 10 Kasım'da önerge verildiğini yazıyorlardı. (45)

1929 yılının ilk günü çalışmaya başlayacak olan Millet Mektepleri'nin Talimatnamesi (yönetmeliği), 11 Kasım'da Bakanlar Kurulu'nca onaylanıp yayımlandı.

12 Kasım'da, memurlara verilecek "ehliyetname"nin yeni harflerle basılmakta olduğu okunuyordu. Devlet Basımevi Müdürü Faik Sabri (Duran) basımevini geliştirecek incelemelerine başlamış, Avrupa gezisine hazırlanıyordu.

13 Kasım gazeteleri -bilinmez neden, sonradan gerçekleşmemiş- bir muştuyu veriyorlardı: Sarayburnu'nda, 9 Ağustos akşamı Gazi'nin yeni harfler söylevini verdiği yere bir anıt dikilecekti. Anıta şu cümle yazılacaktı: "Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Türk milletini kurtaran harf inkılâbını 10 Ağustos 1928 (46) tarihinde burada ihda etti."

Lise kitapları basılıyor, ortaokullar için elkitapları hazırlanıyordu.

kitap

İçişleri Bakanı, valilere gönderdiği bir genelgede, bütün memurların kursa devamlarının sağlanmasını istiyordu. Bu genelgeden anlaşıldığına göre emekliye ayrılmalari yakın birtakım memurlarla yeniden alfabe öğrenmeyi "haysiyetlerine" (onurlarına) yediremeyenler kurslara devama yanaşmıyorlardı. Aynı günler, Bursa Hapishanesi'ndeki hükümlülerin yeni harfleri öğrenmek için çalıştıklarını gösteren fotoğraf, bir ibret dersi gibi gazetede yer alıyordu. Defter, alfabe, dilbilgisi kitapları duyuruları bugünlerde gazetelerin son sayfalarını dolduruyordu.

19 Kasım tarihli Cumhuriyet gazetesi, Paris'te çıkan Exelcior'un yeni harflerden söz açtığını yazıyordu. Fransız gazetesi, Türk gazetesinin yeni harflerle başlığını da vermişti.

21 Kasım gazetesi, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin İstanbul'da okulları gezdiğini, öğrencilerin yeni yazı ile not tutmalarından duyduğu sevinci yayıyordu. Ankara'dan aynı gün "Millet Mektepleri Talimatnamesi" bildirilmişti. Buna göre: Bu okullar, eski yazıyı bilenlere olduğu gibi hiç okuma bilmeyenlere de yeni yazıyı öğretecek, kadın-erkek herkesi çatısı altında toplayacaktı. Kurslar, -hiç okuma bilmeyenler için- dört, ötekiler için iki ay sürecekti. 4. madde şu idi: "Bu teşkilâtın (örgütün) reisi (başkanı) ve millet mektebinin baş muallimi (öğretmeni) Reiscumhur Hazretleridir." Meclis Başkanı, başbakan, bakanlar, genelkurmay başkanı, parti genel sekreteri bu kuruluş başkanları, "müttefişler" ise "teftiş kurulu'dur. "Talimatname" (yönetmelik) gezici öğretmenlerden de söz açmaktaydı. Her öğretmenin, bulunduğu yerde 30-50 kişilik dershaneleri üzerine alacağı da belirtiliyordu. Bu "Talimatname" 24 Kasım günü Resmî Ceride'de çıkmış, ayrıca 15.000 sayı basılarak dağıtılmıştı. Emeklilerle esnafın da kurslara devam edeceği ayrıca bildirilmişti.

O günlerde, Anadolu Ajansı'nın bir duyurusu, duyuru yayımlayacakların bunları yeni harflerle vermeleri gereğini bildiriyordu.

29 Kasım gazeteleri, 25.000 sözcüğü içinde toplayan İmla Lûgatı'nın tamamlandığını haber veriyorlardı. 30 Kasım'da gazeteler son kez eski harflerle yayımlanmışlardı.

1 Aralık günü gazetelerimiz için gerçek bir devrim olmuştu. Bugün bu günlerin gazetelerini karıştırırken hiç yadırgamıyoruz. Gazetelerimiz o günlerde hiç de sanıldığı gibi ilkel bir kılıkta değildi...

Söz Derleme Heyeti'nin İstanbul kurulu ilk toplantısını 4 Aralık günü yapmıştı.

İngiltere'de Times gazetesi yeni harflerimizi övüyordu. Daily Mail de, Times gibi, gazetelerimizin yeni harflerle çıkmasını söz konusu etmişti.(47)

Milli Eğitim Bakanlığı bir yandan okullara açıklamalar gönderiyor, bir yandan ise Dil Encümeni'nin Söz Derleme Merkez Heyeti 25.000 fiş bastırarak yurda dağıtıyordu. Harflerle dil el ele vermiş, Türkleşme yolunu tutmuşlardı.

Dil Encümeni'nden Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), ay sonunda Encümen'in başka bir biçim alacağını söylüyordu. Türk Dili Sözlüğü'nü de bu yeni kurul yapacaktı.

Aralık ayının üçüncü haftası içinde 16-45 yaş arasındaki yurttaşların -Millet Mektepleri'ne gideceklerin yaşları böylece sınırlandırılmıştı- çizelgesi polisten istenmişti. Okullarda erkeklere haftada dört, kadınlara haftada iki gece ders verilecek, evde kendilerine ders verecek yeni yazıyı bilir kimseleri bulunanların okula gitmeleri gerekmeyecekti. İstanbul'da 23 Aralık'ta kayıtlar başlamıştı. Milli Eğitim Bakanlığı bu okullar için kitap bastırıyordu. 27 Aralık'ta, "Millet Mektepleri"nin ay başında törenle açılacağı, yer yer bandoların marşlar çalacağı, geçit törenleri yapılacağı bildiriliyordu. Aralık ayı sona ermeden "Millet Mektepleri" dolup taşmış, yeni okulların açılmasına gereksinme görülmüştü. Halkın okullara yazılması duvar ve el duyuruları ile duyuruluyordu. Yeni yazıyı öğrenmiş olanların okullara başvurup sınava girmeleri yetecekti.

Gerçekten 1 Ocak 1929, Türkiye'de bir okuma seferberliğinin bütün görkemiyle başladığı gün oldu. Törenler yapıldı, bandolar çaldı, halk okullara koştu. O gün Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, bu coşkuyu göremeden, hayata gözlerini kapamıştı.

"Millet Mektepleri"nden 1936 yılına değin 2.546.051 kişi diploma aldı. 1928-1929 yıllarında dersane sayısı 20.489 idi; 1935-1936 yıllarında 2274'e indi. İlk yıl öğrenci sayısı 105.500 idi; son yıllarda 59.206'ya indi.(48)

Aynı değişme öğretmen sayısında da vardır. Halk, ilk ağızda okulları doldurmuş; yeni yazıyı öğrenmişti.

SONUÇ

Arap harfleriyle okuma yazma öğrenmek, sözcükleri doğru yazmak çok güçtü. Türk harfleri ile okuma-yazma öğrenilmesi kolaylaştı; yazım (imla) sorunu çözüme bağlandı; henüz birtakım karışıklıklar sürüyorsa bunun nedeni, daha çok Türkçeye girmiş yabancı sözcüklerdir.

Arap harflerinde baskı işleri, harflerin başta, ortada, sonda aldığı biçimler nedeniyle karmaşıktı. Türk harfleri baskı işlerini hem kolaylaştırdı, hem güzelleştirdi; çünkü Arap harfleri, el yazısı ile yaratılan güzellikleri baskıda gösteremezdi. Arap harflerinde büyük harf (majiskül) yoktu. Türk harfleri bunu da sağladı; tümce başları, özel adlar belirlendi.

Arap harfleri Türkçeye uygun değildi. Atatürk'ün, 9 Ağustos 1928 akşamı söylediği "... bizim zengin ahenktar dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir" sözleri, Türk dil devriminin muştusudur. Dil özleşmesi ancak Türk harfleri ile gerçekleşebilmiştir.

Öte yandan, düşünce dil'inden ayrılamayacağına, un ile su gibi birbirine kaynaştığına göre Türk harflerinin dilde olduğu gibi düşüncede de gelişme gösterdiği kuşkusuzdur.

Bu, bir kültür devrimidir. Türkiye, Türk harfleriyle eski kültürden sıyrılmıştır. Doğu-Türk-Batı gelişiminde yeni

kitap

bir kültürün yaratılması olanağı doğmuştur. Eski kültürün ürünleri, 1928'den sonra, bir araştırma, inceleme, katkı ögesi olarak kalacaktır; öyle oldu. "Eski kültürümüzden koptuk!" kaygısı boşunadır. O kültürü yakmadık; bilimde bıraktık.(49)

EKLER

Belgeler özelliklerine göre kimi sadeleştirilmiş, kimi eskimiş sözcükler Türkçeleştirilerek asılları verilmiştir. Tümce düşüklükleri, kaynaklardaki aktarma yanlışlarına bağlanmalıdır.

I

Dolma Bağça: 4-5/8/1928
YENİ HARFLARLA I-M

İSMET'E

Sevgili, kıymetli kardaşım,
Mektubunuzu büyük zevk-le okudum. Çok mütehassis ve müstefid oldum.
Temas ettiğiniz ve intac etmekte olduğunuz işler hakkında verdığınız izahat ne tatminkardır.
Büyük politika yapmak isteyen yeni fransis (*) sefiri, her şeyden evvel, cenub hududımıza karşı yapılmakta olan münasibetsizliklere nihayet virdirmeli-dir.
Yeni elifbamızın kat'i şeklini tesbit hususunda, burada bulunan komisyon âzasi-le mutabık kaldık. Benim ta'dil ettiğim noktaları hüsn-ü telekki ettiler.
Muhabbet ve hasretlerimin size pek azını iblag edebilecek bu mektubum, eminim ki yeni Türk harflarının, lisan ve lehcemizi, tamamen ifadeye khafi (**) geldighi hakkında-ki fikrinizi te'yid idecektir. Muhabbet, hasret, iştiyak, temenni-i muvaffakiyat.
Gazi M. Kemal

SÖZCÜKLER

Bu belge, yazım'daki denemeyi göstermesi bakımından sadeleştirilmedi. Bu nedenle sözcüklerin karşılıklarını veriyoruz:

mütehassis olmak: duygulanmak
müstefid olmak: yararlanmak
temas etmek: değinmek
intaç etmek: sonuçlandırmak
tatminkâr: doyurucu
sefir: elçi
cenub: güney
elifba: alfabe
kati: kesin
tesbit: saptama
hususunda: konusunda
âza: üye
mutabık kalmak: uyuşmak
tadil etmek: değiştirmek
noktalar: konular
hüsnü telâkki etmek: iyi karşılamak
muhabbet: sevgi
iblağ etmek: ulaştırmak
lisan: dil
ifade: anlatım
teyit etmek: pekiştirmek
iştiyak: özlem
temenni-i muvaffakiyat: başarı dilekleri

II

SARAYBURNU PARKI GAZİNOSUNDAKİ
KONUŞMA

(9 Ağustos 1928 Perşembe akşamı)

Sevgili arkadaşlarım,

Yanınızda ne denli mutlu olduğumu anlatamam. Duyduklarımı tek sözcüklerle anlatacağım.

Sevinçliyim, duygulandım, mutluyum. Bu durumun bana esinlediği duyuları karşınızda ufak notlar halinde saptadım. Bunları içinizden bir yurttaşa okutacağım.

Gazi, elindeki notları orada bulunanlardan bir gence verdikten sonra yeniden alarak şu sözleri söyledi.

Yurttaşlar, bu notlarım asıl gerçek Türk sözcükleri, Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu hemen okumağa girişti, biraz çalıştıktan sonra birdenbire okuyamadı. Kuşkusuz okuyabilir. İsterim ki, bunu hepimiz beş on gün içinde öğrenesiniz.

Arkadaşlar,

Bizim uyumlu, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak zorundasınız. (*) Anladığınızın izlerine yakın zamanda bütün evren tanık olacaktır. Buna kesinlikle inanıyorum.

Yeni Türk alfabesiyle yazdığım bu notları bir arkadaşına okutacağım, dinleyiniz.

Gazi, notları Bolu milletvekili Falih Rıfkı (Atay)'a vererek okuttu.

İstanbul halkının bu geceki toplantısına benim de katılmamı sağladığınız için teşekkür ederim. Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, ulu bir gücün etkisi altında kaldığımı duydum.

Bu güç nedir?

Türk harflerinin, Türk toplumunu oluşturan yüksek insanların yürek kaynaklarından yükselen duyguların, isteklerin, coşkuların, amaçların bir noktada, bir erekte birleşmesidir.

Bu gücün bu denli ortaklaşa olabilmesi, onun çok temiz, çok soylu olması ile olanaklıdır. Bu, benim ve bütün dünyanın gördüğü güç, kesindir ki en yüksek niteliklerle belirgindir.

Bir ulus, bu nitelikte bir güç ve canlılık gösterdiği zaman, o ulusun insanlık tarihinde yepyeni bir evre açmakta olduğundan kuşkulanmamalıdır.

Bu gece burada güzel bir raslantı olarak doğunun en seçkin iki müzik topluluğunu dinledim. Özellikle sahneyi birinci olarak süsleyen Bayan Müniretül Mehdiye sanatında başarılı oldu.

Ama benim Türk duyularım üzerinde gözlemim şudur ki (50) bu müzik, bu yalın müzik, Türk'ün çok gelişmiş ruh ve duyusunu doyurmaya yetmez. Şimdi karşımda uygar dünyanın müziği de işitildi. Bu ana değin doğu müziği denilen şakımlar karşısında kansız gibi görünen halk, hemen kımıldadı, eyleme geçti. Hepsini oynuyor ve şen, neşelidirler. Doğanın gereğini yapıyorlar. Bu pek doğaldır. Gerçekte Türk, yaradılıştan şen, neşelidir.

Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için ayırt edilmemişse, kendisi kusurlu değildir. Kusurlu davranışların acı, felaketli sonuçları vardır. Bunu ayırt etmemek, suçtu.

İşte Türk ulusu bunun için kederlendi. Ama artık ulus yanlıgılarını kanı ile düzeltmiştir; artık içi rahattır, artık Türk şendir, yaradılışında olduğu gibi, artık Türk şendir. Çünkü ona ilişkin tehlikeli olduğunu yeniden tanıtlamak istemez, kanısındadır. Bu kanı aynı zamanda dilektir.

Söylev bitince, halk arasından bir kimsenin Cumhurbaşkanına coşku ile seslenmesi üzerine Gazi ayağa kalkarak şunları söyledi:

Yurttaşlar, arkadaşlar,

Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir: Gerçeği anlamayanları gerçeğe getirmek için... Ben bu dönemleri geçirdim.

Şimdi sözden çok iş zamanıdır. Artık benim için, hepimiz için çok söz söylemeye gereksinme kalmadı, kanısındayım. Bundan sonra bizim için çalışma, eylem ve yürümek gerekir. Çok işler yapılmıştır, ama, bugün yapmak zorunda olduğumuz son değil, ancak, çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalcıya öğretiniz. (50a) Bunu yurtseverlik ve ulusçuluk ödevi biliniz. Bu ödevi yaparken düşününüz ki, bir ulusun, bir toplumun yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez türdendir, bundan insan olanlar utanmak gerekir.

Bu ulus utanmak için yaratılmış bir ulus değildir; övünmek için yaratılmış, tarihini övünçlerle doldurmuş bir ulustur. Ama ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türk'ün özyapısını anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zamanındayız. Yanlışları düzeltereğiz. Yanlışların düzeltilmesinde bütün yurttaşların çalışmasını isterim. En çok bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğreneceklerdir. Ulusumuz yazısıyla, kafasıyla bütün uygar dünyanın yanında olduğunu gösterecektir.

Halka doğru kadehini kaldırarak

kitap

Eskiden bunun bin katını süprüntülüklerinde gizli gizli içerek türlü fesatlıklar işleyen ikiyüzlü sahteciler vardı. Ben sahteci değilim, ulusumun onuruna içiyorum.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II)
(sadeleştirilmiştir)

III

YUNUS NADİ'YE YAZDIRDIĞI NOT

(17/18(?) Ağustos 1928)

19.8.1928 günlü başyazıdan

Yunus Nadi Bey,

Bugünkü makalenizi okudum. Okumadan evvel okuyanlardan muhteviyatının mealini dinlediğim zaman, asıl maksadınızı anlayamamıştım. Fakat okuduktan sonra gördüm ki maksadınız benim düşündüklerimden başka bir şey değildir. Filhakika, evvela yeni Türk alfabesini güzelce öğrenmek ve öğretmek lazımdır. Bunun için de bittabi senelere ihtiyaç yoktur. Buna nazaran makalenizdeki maksad şu demek olur. Öğrenilmesi çok zamana ihtiyaç göstermeyen Türk alfabesini ve imla kaidelerini iyice bellemeden ve belletmeden her türlü muamelata emrivaki halinde tatbik edileceğinden korkmaya mahal yoktur. (51)

SÖZCÜKLER

IV

YENİ TÜRK HARFLERİ ÜSTÜNE

(Tekirdağ, 23 Ağustos 1928) (51a)

Anadolu Ajansı muhabirine

İlk tümen komutanı olduğum Tekirdağ'ını on dört yıl sonra ziyaret edebildim. Bundan çok kıvançlı ve duyguluyum. Ama, daha çok kıvançlı ve gönülce rahat olduğum konu şudur: Tekirdağlı yurttaşlarım daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların tümünü kendim sınavdan geçirdim. Sokaklarda ve dükkânlarda halk ile değindik. Arap harfleriyle hemen yakınlık sağladıklarını gördüm. Henüz ortada yetkili makamların incelemesinden geçmiş bir kılavuz olmadan, henüz okul öğretmenleri aracılık çalışmalarına geçmeden, Yüce Türk ulusunun hayırlı olduğuna inandığı bu yazı sorununda bu denli yüksek bilinç ve anlayış, özellikle ivedilik göstermekte olduğunu görmek, benim için gerçekten büyük, çok büyük mutluluktur.

Bu konu elbette yabancılar için şaşma nedeni olacaktır.

Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk tinsel gelişmesinin ulaşabileceği güç ve saygınlığın uluslararası düzeyini gözlerimi kapayarak şimdiden o denli parlak görüyorum ki, bu görünüm beni kendimden geçiriyor.

Ben yalnız bugün Tekirdağlılarda sezdiğim ruhsal ve duygusal duruma, buna bile dayanarak kesinlikle belirtebilirim ki, bütün Türk ulusu bu sorunda benim gördüğümü, benim duyduğumu özdeşlikle görmekte, duymaktadır. Bu denli duyarlı ve bilinçli olan Türk ulusu kendisinin genliğine, yücelmesine binlerce yıldan beri engel olagelmekte olduğunu, artık ayırt ettiği bütün özdeksel ve tinsel engelleri yıkacak, parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Bunda artık kuşkuya yer yoktur. Beynini, vicdanını bu denli azim ve kesinlikle temizlemeye karar vermiş olan büyük ulusumun geleceğini tasarlamak hiç de güç değildir.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III)
(sadeleştirilmiştir)

V

BİR TELGRAFA TEPKİ

(26/27 Ağustos 1928)

İstanbul, 27 (a.a.) - Gece iki buçukta Ertuğrul telsizi aşağıdaki konuşmaları Telsiz Telefon Şirketi'ne bildirmiş ve oradan hemen kamuya bildirilmiştir.

"Sayın İçişleri Bakanı çevrelerden birinden aldığı bir telgrafı bu gece birlikte bulunan sayın cumhurbaşkanı ile

kitap

başbakana uzattı. Başbakan baktı ve attı. Hiçbir şey söylemedi. Merak eden sayın cumhurbaşkanı: 'Bu nedir, ben de göreyim' dediler ve gördüler.

Ben böyle bir şeyi hiç düşünmek gereğini duymamıştım ve şimdi bile bilmiyorum. Bu yanlış ve sakat anlayışta olanlar için denilecek şudur: Bu ahmaklar niçin şimdi de ulusun sözüne, ulusun yüreğine, ulusun isteğine kulaklarını vermeyi gereksiz görüyorlar? İstek, irade bizim, kimsenin değil, ulusundur. Biz onun bu işaret olunan özdeksel ve tinsel gereksinmelerini yerine getirmeye memur adamları. Kendi kendimize kesin yetki savı ile ortaya çıkmak hakkımız mıdır?

Herhangi bir ulusa karşı, özellikle büyük Türk ulusuna herhangi bir memurun ya da cumhurbaşkanının, onu geçmişin budala ve alçak dönemlerinde olduğu gibi hiçe sayarak, kendisinin, aptal aldatanlara özgü usuna boyun eğeceğini sanmaya artık izin düşünülüyor mu? Bunun çok ayıp ve gülünç olduğuna kuşku yoktur. Efendim, hiç kimse merak etmesin. Türk ulusu yaptığını bilinçle ve bunca bin yılların yaşamında açtığı devasız yaraları ivedilikle iyileştirmek acısı ile gerçek denilen cevheri bulmuş olduğuna inanarak uzun adımlarla kurtuluş aramaya karar vermiştir.

Bunun önüne set çekmek isteyenlerin sonu Türkün güçlü ayakları altında ezilmektir. Eğer bu ulus yalnız bu konuda herhangi bir zorluğa rastlarsa ben ve arkadaşlarım duraksamadan bu güçlü ayakların, pençelerin önünde değersiz bir ulus fedaisi oluruz.

Başbakanın attığı ve Gazi hazretlerinin merak ettikleri telgraf olduğu gibi şu idi:

"Arap harflerini bırakıyorsunuz. Türk'ün özyapısını saptamaya ve yüceltmeye en uygun olan Türk harflerini kabul ediyorsunuz. Bu çok güzeldir. Ama, kutsal camilerde duvarları süsleyen Aşere-i Mübeşşere (Peygamberin, cennetlik olduklarını muştuladığı on Arap ileri geleni)'nin adlarını nasıl yazacaksınız? Arapça mı, Türkçe mi?"

Sayın Cumhurbaşkanı buna yanıt vermedi. Ancak İçişleri Bakanı şunu söyledi:

"Türkiye'de dil ve yazı Türkçedir. Arapça olsun savında Araplar bile bulunamaz."(52)

(Hakimiyeti Milliye (Ulus), 28 Ağustos 1928)

(sadeleştirilmiştir)

VI

YENİ TÜRK HARFLERİNİN KABULÜ NEDENİYLE MİLLİ EĞİTİM BAKANINA YANIT

(28 Ağustos 1928)

Ankara'da Milli Eğitim Bakanı Necati Bey'e verilen yanıtı:

Yeni Türk yazısını öğrenmek ve öğretmek yolunda ülkenin her yanında harcanan ateşli çabaları ve çalışmaları derin bir sevinç ve kıvançla gözlemliyorum. Bu işte herkesten büyük ödev ve sorumluluğu üstlenen özverili ve çalışkan öğretmen arkadaşlarımızın, bildirilen azimli kararları ayrıca sevinç verici oldu. Başarılar diler ve tümüne teşekkür ve selamlarımın iletilmesini rica ederim.

Cumhurbaşkanı

Gazi Mustafa Kemal

(Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV)

(sadeleştirilmiştir)

VII

MUKARRERAT

(Dolmabahçe, 29 Ağustos 1928)

1. Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terkedip Latin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.
2. Komisyonun teklif ettiği alfabe hakikaten Türk alfabesidir, katidir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temin etmeye kâfidir.
3. Sarf ve imla kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını, milli zevki takip ederek tekamül edecektir. Muhakkaktır ki yeni harfler ile lisan ve imlaya ilk şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelidir.

(Türk Dil Kurumu: Türk Dili Bibliyografyası 1928-1940)

SÖZCÜKLER

VIII

HARF İNKILÂBINDAN SONRA KARADENİZ HAVALİSİ MEBUSLARININ VAPURLA, YENİ HARFLERİ VATANDAŞLARA ÖĞRETMEK ÜZERE SEÇİM BÖLGELERİNE GİTMELERİ ESNASINDA ÇEKTİKLERİ TELGRAFA CEVAP

(14 Eylül 1928, Reşit Paşa vapuru)

Rize Mebusu Ali (Zırh), Karahisar Mebusu Mehmet Emin (Yurdakul), Kars Mebusu Ahmet (Ağaoğlu), Artvin Mebusu Mehmet Ali (Okar), Giresun Mebusu Kâzım (Okay), Samsun Mebusu Rana (Tarhan), Tokat Mebusu Bekir Lûtfi, Ordu Mebusu Recai, Samsun Mebusu Adil (Okuldaş)

İdealist arkadaşlarım; büyük milletimizi irşat için Karadeniz'in dalgaları sinesinde beni, âciz arkadaşınızı hatırladığınızdan çok mütehasıs oldum. Cümleiniz için millete nafi olmanızı temenni ederim. Aynı dalgalar içinde sizi de karanlık gecenin milletimiz için nur saçan rehberleri olarak takip ediyorum. Muvaffakiyet.

Gazi Mustafa Kemal

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları, V.)

SÖZCÜKLER

IX

İSTANBUL HALKI VE YENİ TÜRK HARFLERİ

(16 Eylül 1928)

İstanbul Belediye Başkanına demeç

Sayın Bay,

İstanbul'da geçirdiğim günler içinde sayın halkım, yüce kişiliğinizin ve asker makamların göstermiş oldukları sevgi ve konukseverlikten pek çok duygulandım; sağolun. Büyük ulusumuzun bir kat daha gelişmesini ve yücelmesini sağlayacak olan yazı devriminin fiilen başlaması, burada oturduğum zamana rastladı. Bu benim için değerli bir anıdır. Yeni yazımızı öğrenmek ve öğretmek için, sayın halkın, resmi ve özel çeşitli makam, kurum ve derneklerin göstermiş oldukları can atış, istek ve çabaya yakından tanık oldum.

Bu teşekkürle değer çalışmaların mutlu yemişlerini daha şimdiden övünçle görüyorum. Bu konuda İstanbul basınının ve düşün dünyasının değerli yardımını teşekkürle anarım. Bu pek yerinde ve bilinçli çalışmanın yakın zamanda tam bir başarı ile sonuçlandığını göreceğimize kuşku yoktur. Güzel İstanbul'un sayın halkına, sevgin hemşehrilerime mutluluklar dilerim.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III)

(sadeleştirilmiştir)

X

YENİ HARFLERİN TATBİKİ MÜNASEBETİYLE BAŞBAKANLIĞA GÖNDERİLEN YAZI

(21 Eylül 1928)

Başvekâlete,

Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup yazmaya geçmiştir. Halk yeni yazının kolaylığından memnundur. Yalnız her yerde, şehirde ve köyde, memurda ve muallimde zihinleri karıştırıp şaşkırtan, bağlama çizgisinin doğru olarak kullanılmamasındaki endişe vaziyetidir.

Bu sıkıntı harflerin kolaylığına, şevk ve neşeye dokunacak derecede kendini hissettirmektedir.

Encümen esasen yeni harflerle yazıya başlanırken uzun kelimemizin hecelenmesini, seçilmesini kolaylaştıracak bir çare olmak üzere bağlamayı düşünmüş ve bağlamanın kalkmasını ileriye bırakmıştır. Yeni harflerin kabulü ve taammümündeki tehalük ve sür'at bu zamanın geldiğini gösteriyor. Bilakis bağlama çizgisinin kalkması halkın öğrenmesini pek çok kolaylaştıracak ve şevklendirecektir. Bu sebeple ve halk içinde müşahedelerime güvenerek atideki esasları kabul etmek faydalı ve lazım görülmüştür.

1) İstifham edatı olan "mi, mı, mu, mü" umumiyetle ayrı yazılır. Mesela: geldi mi? gibi; fakat kendinden sonra gelen her türlü lahikalarla beraber yazılır; mesela geliyor musunuz? ben miydim? gibi

2) Rabıt edatı olan "ki" ve dahi manasında olan "de, da" müstakil kelime olarak ayrı ayrı yazılır; mesela: Görüyorum ki sen de iyisin, gibi.

3) Türk gramerinde bağlama işareti olan (-) kalkmıştır. Binaenaleyh fiillerin tasriflerinde ve isim ve sıfatların fiil gibi tasriflerinde lahikalar çizgi (-) ile ayrılmazlar, beraber yazılırlar. Mesela: geliyorum, gideceksiniz, göreceksiniz, görecekler, yapmalıyım, gideyim, gidebilirim, söyleyesin, güzeldir, demirdir, gibi Kezalik, ile, ise, için, iken kelimelerinin muhaffefleri olan le, se, çin, ken şekilleri kendinden evvelki kilemeye bitişik yazılır. Çizgi ile ayrılmaz; mesela: Ahmetle, buysa, seninçin, gelirken, gibi, ce, çe, ca, ça ve zarf edatı olan (ki) lahikaları da her vakit iltihak ettiği kelime ile bitişik yazılır. Mesela mertçe, benimki, yarınki, hasta iyicedir, iyice anladım.

kitap

4)Türkçede henüz mevcut olan Farisi terkiplerde dahi bağlama çizgisi yoktur. Terkip işareti olan sadalı harfler (i) ilk kelimenin sonuna eklenir, mesela: hüsnü nazar gibi.
Şimdiye kadar tabı ve neşrolunmuş muhtelif vesaitler (?) bu esaslara göre derhal en seri bir surette tashih olunmak lazımdır.

Gazi M. Kemal
(Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV.)

SÖZCÜKLER

XI

YENİ HARFLERİN KABULÜ DOLAYISIYLA GEMLİK'TEN BİR KISIM ESNAFIN MEKTUPLARINA VERİLEN CEVAP

(28 Eylül 1928)

Gemlik'te: gazozcu Haydar, tuhafiyeci Yahya, zahireci İsmail, Bekir Ali, Adil ve Hüseyin, zürradan Ethem, zeytinci Mustafa, Sait, bakkal Osman ve Halit efendilere (53)

C:

Okuma ve yazmayı bir haftada öğrenmek gayretini gösterdiğinizden memnun oldum, tebrik ederim. Arabi ve Farisi kelimelerde (k) ve (g)'nin önlerine (h) gelmesi meselesiyle zihinlerinizi işgal ve teşviş etmeyiniz.

Tespit edilmekte olan lugat bunu arzunuz veçhile halledecektir efendim.

Reisicumhur

Gazi Mustafa Kemal

(Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV.)

SÖZCÜKLER

XII

TBMM ÜÇÜNCÜ DÖNEM İKİNCİ TOPLANTI YILINI AÇARKEN

(1 Kasım 1928)

Milli Eğitimle ilgili görüşlerini açıkladıktan sonra:

Sevgin arkadaşlarım,

Her şeyden önce her gelişmenin ilk yapı taşı olan soruna değinmek isterim. Her araçtan önce, büyük Türk ulusuna onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışında kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gerektir. Büyük Türk milleti bilgisizlikten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve soylu diline kolay uyan böyle bir araç ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin temelinden alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu kentte ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk çocuklarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi ortaya çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kesinlik ve yasallık kazanması bu ülkenin yükselme savaşımında başlı başına bir geçit olacaktır.

Milletler ailesine aydın, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız sonsuz Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde seçkin bir varlık olarak kalacaktır.

Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu ülkenin bütün yurdunu seven yetişkin çocuklarına önemli bir ödev düşüyor, bu ödev ulusumuzun tümüyle okuyup yazmak için gösterdiği büyük istek ve aşka fiilen hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, özel ve genel yaşamımızda rasgeldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek kadın her yurttaşımıza öğretmek için can atmamız, bu ulusun yüzyıllardan beri çözülmeyen bir gereksinmesi birkaç yıl içinde tümüyle sağlanmak, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir başarı güneşidir. Hiçbir yenginin hatlarıyla karşılaşılamayacak olan bu başarının coşkusu içindeyiz. Yurttaşlarımızı bilgisizlikten kurtaracak bu sade öğretmenliğin vicdan sevinci varlığımızı doyurmuştur.

Sevgin arkadaşlarım,

Yüksek ve ölümsüz andaçınızla büyük Türk ulusu yeni bir ışık evrenine girecektir.

(Atatürk'ün Söylev ve demeçleri, I.)

(sadeleştirilmiştir)

XIII

BEYNELMİLEL ERKAMIN KABULÜ HAKKINDA KANUN

Kanun numarası: 1288

Kabul tarihi: 24 Mayıs 1928

(Resmi Gazete ile neşir ve ilanı: 28 Mayıs 1928 - Sayı: 900)

Madde 1 - Devlet, vilayet, şehremaneti ve belediyeler gibi resmi devair ve müessesatın bilumum muamelat-ı tahririye ve hesabiyesinde beynelmilel rakamların kullanılması mecburidir.

İşbu mecburiyetin efrat ve eşhas-ı hususiye arasındaki muamelatta dahi tatbikini kolay mahallerden başlamak suretiyle 1931 Haziranı'na kadar teminine hükümet mezundur.

Madde 2 - Bu Kanun 1 Haziran 1928 tarihinde muteberdir.

Madde 3 : Bu Kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

XIV

TÜRK HARFLERİNİN KABUL VE TATBİKİ HAKKINDA KANUN

Kanun No: 1353

Kabul tarihi: 1 Teşrinisani 1928

(Resmi Gazete ile neşir ve ilanı: 3 Teşrinisani 1928)

Madde 1 - Şimdiye kadar Türkçe yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir. (54)

Madde 2 - Bu kanunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Madde 3 - Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelatına tatbiki tarihi 1929

Kanunsanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilamların ve matbu muamelat cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları, senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askeri hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziranı iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4 - Halk tarafından vaki müracaatlardan Arap harfleriyle yazılı olanların kabulü 1929 Haziranı'nın birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kanunuevvelî'nin iptidasından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile kezaalik Türkçe hususi, resmi, bilcümle mevkut gayr-ı mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5 - 1929 Kanunusanisi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

Madde 6 - Resmi ve hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7 - Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilat ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8 - Bilumum bankalar imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kanunsanisi'nin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkur müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, kataloğ, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9 - Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Madde 10 - Bu Kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 11 Bu Kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

SÖZCÜKLER

Kanunları olduğu gibi bırakmak gerektiğinden, aşağıda eskimiş sözcüklerin karşılıklarını veriyoruz:

XV

GEREKÇE

Sıra Sayısı: 1

Türk harflerinin kabul ve uygulanması konusunda Başbakanlığa gelmiş 1/266 sayılı Kanun tasarısı
Türkiye Cumhuriyeti
Başbakanlık
Müdevvenat Müdürlüğü(*)
Büyük Millet Meclisi Başkanlığına
Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin temelinden alınan ve bağlı çizelgede şekilleri gösterilen harfler konusunda Bakanlar Kurulu'nun 31 Ekim 1928 günlü toplantısında düzenlenen kanun tasarısı ile gerekçesinin onaylanmış kopyaları ilişik olarak sunulmuştur. Gereğinin yerine getirilmesi ile sonucun bildirilmesi arz olunur efendim. 31.10.1928

Başbakan
İsmet (İnönü)

GEREKÇE

Türk dili şimdiye değin yapısına uymayan Arap harfleriyle yazılıyordu. Arap harfi dizgesi bir yandan dilimizin gereksindiği ünlüleri içermiyor, öte yandan Türk halkının hakkıyla söyleyip belirlemediği sesleri de bulunduruyordu. Bu yüzden Türk çocuğu ana dilini yazabilmek için uzun zaman belli kalıpları bellemek zorunda kalıyor, imgesi us gücünde bulunmayan yeni bir sözcüğü doğru yazmak ya da okuyabilmek için uzun uzun Arap ve Acem dilbilgisi kurallarını bilmesi gerekiyordu. Uygur bir yazının düzgün bir yazımı olması gerektiği halde eski yazı ile buna olanak bulunmuyordu.

Çünkü aslında Türkçe olan sözcüklerin ünlüleriyle yazılması gerektiği halde eski dilbilgisi dizgemizde bunun için yeterli işaret yoktu. Elde bulunan ünlülerin ayrıca birer ünsüz olması yazılan bir Türkçe sözcüğün bile başka başka yollarda okunmasını gerektiriyordu. Eski yazı dizgesi kaldıkça yabancı kökenden gelen sözcükleri gerek söyleyiş ve gerek dilbilgisi bakımından dile mal etmek olanaklı değildi. Bu nedenledir ki Türkçeyi iyi yazabilmek ve yazılanı okuyabilmek için öğrenilmesi uzun yıllara gereksinme gösteren kurallarla uğraşmak gerekiyor ve yazı yazmak, doğru okumak ancak belli bir sınıfın ayrıcalığı haline geliyordu. Bu güçlükler yüzünden ulusal ve dolayısıyla bütün bir halk tarafından okunabilecek ve yazılabilecek bir dil için gereken bir dilbilgisi meydana gelemiyordu. Buna bir de eski Arap harflerinin Türk basımcılığını nasıl ilerlemekten alıkoymuştu, telgraf gibi uygar araçları kullanmakta ulusumuzu boşuna gider ve zorluklara sürüklediği eklenirse eski harf dizgemizi değiştirmek zorunluğu ortaya çıkar.

Bu nedenlere dayanarak, aslında ulusal dilimizin yapısına uygun bir harf dizgesi kabul etmek cumhuriyet hükümetinin programı gereğinden idi. Türk dilinin yapısına uygun olmak üzere Latin temelinden alınacak harfleri saptamak için geçen yıl Milli Eğitim Bakanlığı'nda oluşturulan Dil Heyetince (Kurulunca) temelleri hazırlanan harf dizgesi ile yapılan denemelerde dilimizi en iyi biçimde yazması olanağı bulunduğu anlaşıldı. Kısa bir zamanda ulusumuzun bu harfleri kolaylıkla öğrenmeleri bu harf dizgesinin dilimizin yapısına uygun olduğunu da ayrıca ortaya koydu.

Bundan dolayı cumhuriyet hükümeti artık deneme ile tanıtılmış olan Latin temelinden alınan harf dizgemizin kanun halinde saptanmasını zorunlu görmüş ve ekli tasarısı bu amaçla önermiştir. Türk harf dizgesinin kolaylığı son aylar içinde yapılan denemelerden anlaşıldığı için devlet dairelerinde hemen bu harflerle yapılacak başvuruların kabulü ve onun üzerinde işlem yapılması olanak içine girecektir. Aslında yeni harfleri hemen uygulayarak dilin yazılışında ikiliği bir an önce kaldırmak ve yeni Türk harflerinin getireceği iyi sonucu bir an önce elde etmek gerektiğinden Kanunun kabulünden başlayarak devletin bütün daire ve kurumlarında, şirket ve derneklerle özel kurumlarda Türk harflerinin kabul olunacağını ve en geç 1929 ocak ayında yeni Türk harflerinin devlet işlemlerine uygulanacağı ikinci ve üçüncü maddelerde belirtilmiştir. Ancak basılı cüzdan, kâğıt ve benzerlerinin yenisi basılabilmesi için 1929 Haziranı'na değin eski yolda yazılması sürdürülmüştür.

Yeni harflerin halk arasında yayılması için birinci koşul halkın en çok okumak zorunluğunda bulunduğu yapıtların yeni harflerle yayımlanmış olmasıdır.

Halk, yeni yayınları eski harflerle izleme olanağına sahip oldukça yeni harflere bir an önce hoşgörü ile bakabilir. Bunun için 1928 aralık ayından başlayarak levha, tabela, duyuru, reklam ve sinema yazıları; süresi belli, süresi bellisiz bütün Türkçe gazete ve dergilerin Türk harfleriyle basılması ve yazılmasının zorunlu olduğu dördüncü maddede gösterilmiştir. Yeni harflerin halk topluluğu arasında çabuk yayılmasını

kitap

kolaylaştırmak için bu maddenin kabulü zorunludur. Bununla birlikte devlet dairelerine yazılı başvurularda bulunan halkın güçlük çekmesine yer kalmaması için 1929 yılı Haziranı'nın birinci gününe değin eski harflerle devlet dairelerine başvurunun kabulü uygun görülmüştür.

Özdeş amaçla 1929 yılı ilk gününden başlayarak Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması zorunluluğu beşinci maddede belirtilmiştir.

Resmi ve özel tutanakları tutacak yazmanların Türk stenografisini öğreninceye değin eski harflerle tutanak tutmaları doğal olduğundan bunun için 1930 yılı Haziranı'na değin bu yolda tutanak tutulması uygun görülmüştür.

Kitap, yasa, yönetmelik, defter, çizelge, kayıt ve sicil gibi basmaların yeniden basılması zamana bağlı olduğundan bunlar 1930 Haziranı'na değin kullanılacaktır.

Nüfus kayıtları ve tapu kayıt ve senetleri, mahkeme sicilleriyle yargı bildirimleri, sözleşmelerle antlaşmaların ve her türlü esham (borç para karşılığı alınan senetler) gibi hukuksal değeri olan belge ve paraların, tezkere (pusula, kâğıt), yasa ve tüzüklerin değiştirilmedikçe yürürlükte olması doğal bulunduğundan yedinci madde bu yolda yazılmıştır.

Bütün bankalar, ayrıcalıklı, ayrıcalıksız şirketler, dernekler ve kurumlar da devlet daireleriyle koşut olarak en geç 1929 Ocak ayının başından başlayarak işlemlerini yeni harflerle yapacak, yalnız 1929 Haziranı'na değin buralarda eski harflerle başvuru uygun olabilecektir. Buralarda da elde bulunan kitap, defter, çizelge, tüzük ve yönetmelikler 1930 Haziranı'nın başına değin kullanılacaktır.

Okuma ve yazmanın kolaylıkla halk topluluklarına yayılmasını, dilin bağımsızlığını sağlayacak olan harf devriminin ortaya koyacağı mutlu sonuca kesin olarak bakan hükümet, ekli kanun tasarısını önermektedir.

(T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (Tutanak Dergisi, 1928)
(sadeleştirilmiştir)

Not: Bu gerekçeye eklenen Kanun tasarısı ile kabul edilerek yasalaşan metin arasında hiç bir değişiklik yoktur.

XVI

T.B.M.M. ÜÇÜNCÜ DÖNEM ÜÇÜNCÜ TOPLANTI YILINI AÇARKEN

(1 Kasım 1929)

Konuşmanın Türk harfleriyle ilgili bölümü

Meclisinizin en büyük eseri olan Türk harfleri, ülkenin genel yaşamına tümüyle uygulanmıştır. İlk güçlükler ulusun ölkü gücü ve uygarlığa sevgisi yardımıyla kolaylıkla yenilmiştir. Millet Mektepleri normal öğretim dışında kadın ve erkek, yüz binlerce yurttaşın ışıklanmasına hizmet etti. Bu okulların daha çok çaba ve istekle sürdürülmesi gerekiyor.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I)
(sadeleştirilmiştir)

XVII

İNGİLİZCE HECEYİ SADELEŞTİRME DERNEĞİ'NİN KUTLAMASINA YANIT

(28 Şubat 1929)

Heceyi Sadeleştirme Derneği Glasgow Şubesi Üyelerine

Sevgin baylar,

Türk alfabesinin sadeleştirilmesi üzerindeki kutlamanızı kıvançla aldım. Şurasını deneme ile bildireyim ki, hece ve alfabe düzeltilmesi, gerçekten çocukları güçlükten kurtaran, onlara küçük yaşta başarının tadını tattıran en etkin araçtır. Yaşlı adamların sevinçleri ise daha belirgindir. İnsanlar arasında kolay ve hevesli okumak aracının sağlanması hem ulusal gelişmeye hem de uluslar arasında anlaşmaya hizmete çok

kitap

elverişlidir.

Centilmen davranış ve duyularınız beni çok duygulandırdı. Teşekkürlerimi ve yolunuzda başarı dileklerimi bildiririm, sevgin centilmen baylar.

Türkiye Cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal
(Atatürk'ün Tamim, Telgraf v
Beyannameleri, IV.)
(sadeleştirilmiştir)
XVIII

ATA'NIN YENİ TÜRK HARFLERİ HAKKINDAKİ TİTİZLİĞİ

YUNUS NADİ (1929)

Çok sevdiğim meslek arkadaşım merhum telsiz telgrafçı Nutku, 1926 yılından 1946 yılına kadar Ertuğrul ve Savarona yatlarında telsiz memurluğu yapmıştı. Atatürk hakkında şu hatırayı bana anlatmıştır:

"1929 senesinin Eylül ayında bir gün akşam üzeri saat sekizde beni derhal Dolmabahçe önlerinde demirli bulunan Ertuğrul yatına vazifem başına davet ettiler. Yata gittiğim vakit iskele başında o zamanki Seyrisefain Müdürü Sadullah Bey'e tesadüf ettim:

- Aman çok şükür yetişebildin, dedi, bir saate kadar Zonguldak'a hareket ediyoruz!

Hakikaten bir saat sonra da Atatürk, maiyetiyle yata geldiler ve hareket ettik. Gece saat 24 raddelerinde Şile açıklarında batıdan oldukça sert bir fırtınaya tesadüf ettik. Bu sıralarda geri dönmemiz için Atatürk'ten verilecek emre her an intizar etmekte iken, telsiz kamarasının açık bulunan kapısı önünde yanlarında Recep Zühdü, Cevat Abbas, Nuri Conker ve o zamanki Başyaverleri Nasuhi Beylere Atatürk'ün şunları söylediğini hayretle işittim:

- Maşallah havamız pek güzel. Oh, oh eğer bu hava böyle devam ederse Sinop'a gideriz.

Oldukça sert bir fırtına ile yolumuza devam ettik. Gece saat üçten sonra Atatürk'e ait telsizler gelmeye başladı. O zamanlar yeni Türkçe harfleri ile telsiz almaya ve yazmaya yeni başlamıştık. Bu şekilde aldığım telgraflar o kadar çoktu ki, onları temize çekmek üzere eski harflerle yazmıştım.

Kamarada bulunan Nasuhi Bey, mani olmama imkân bırakmadan alıp Atatürk'e götürmez mi. Aradan birkaç dakika geçmeden Gazi Paşa'nın beni çağırdıklarını söylediler. Atatürk, yatın çok sevdiği kıç tarafında arkadaşları ile beraber oturuyordu. Beni görünce Sadullah Bey'e:

- Buna, dedi, çok ağır ceza vermek lazım. Çünkü bana Arap harfleriyle telgraf göndermiş. Acaba ellerini kollarını bağlayıp denize mi attırsak?

Korkudan kaçan rengim ve gayri tabii halim karşısında da şunları ilave etti:

"Ben Arap harflerini ortadan yok etmeye ve yeni Türk harfleri inkılâbını yapmaya uğraşırken sen benim elime Arap harfleri ile yazılı bir telsiz vermeye nasıl cesaret ediyorsun."

Bereket o sırada yanlarında bulunan yaver Nasuhi Bey:

- Paşam, telsiz memurunun bunda kabahati yok, ben acele ile size yetiştirebilmek için müsveddeleri getirmişim!

Deyince, yüreğim biraz rahatladı. Büyük insan bu söz üzerine o manidar tebessümü ile bana şunları söyledi:

"- Ben telgrafçıları çok sever, çok takdir ederim. Sizler İstiklâl Harbi'nde vatana çok büyük hizmetler yaptınız. Telgrafçıların böyle hareketleri beni müteessir eder. Bir daha tekerrür etmesin."

Orada bulunan kamarota bana bir limonata vermesini emrederek iltifat etti. Hayatımda Ata'nın bu sözleri daima kulağımda bir küpe olarak kaldı.

Telsiz telgraf memuru
Neşet Öçal
Beşiktaş Türkay Türk Çeşme No. 7

XIX

Hasan Reşit Tankut'un "harf ve dil inkılâbı" ile ilgili hatıra ve görüşü

Cumhuriyet kurulur kurulmaz milletin içtimai gövdesinde ve devlet tekilatında vukua gelen esaslı değişiklikler bu dil meselesine milli bir ehemmiyet kazandırdı. Atatürk bu davayı bu hüviyeti ile millete maletmek için

kitap

hareketin dernek olarak teşkilatlanmasını düşündü ve devletin yardımını ve ilgisini sağladı. 1928'de "harf inkılâbı" yapıldı. Bu devrim, dil hareketini durmaz ve durulmaz bir kuvvet haline getirdi. Bu yıl içinde harf ve imla meseleleriyle uğraşmak üzere bir de Alfabe Encümeni kuruldu. Ertesi yıl çalışma alanı genişletilmiş olan bu encümen, Dil Encümeni haline getirildi. Dil Encümeni 1930'a kadar bu isim ve hüviyetle çalışmıştır. Artık esaslı, hamleci ve kesin olarak çalışıyordu. Encümen, başlıca şu eserleri çıkardı: Alfabe Raporu, İmlâ Lügati, Gramer Raporu, Lâhikalar, Gramer Lâyihası. Bu encümen ödeneğini devlet bütçesinden alıyordu. 1931 bütçesi bu ödeneği kaldırdığı için encümen de dağıldı. Halbuki, hareket genişlemiş, bütün memleketi sarmış, milli bir hüviyet almış bulunuyordu. 1932 yılı Temmuz ayının on birinci akşamı Çankaya'da topladığı bilginlere Atatürk: "Dil işlerini düşünmek zamanı gelmiştir. Ne dersiniz" sualini sordu. Müspet cevap alınca "öyleyse Türk Tarih Cemiyeti gibi bir de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuralım" dedi. Böylece Türk Dil Kurumu'nun temeli atılmış oldu ve bir kurucu heyet cemiyetin varlığını hükümete resmen bildirdi. Gene o yılın son baharında bu tetkik cemiyeti ilk kurultayını topladı. Bu kurultay "devrimci, milli, açık bir derneğin toplantısı" diye tarif edilebilir. Bu derneğe nasıl her vatandaş üye olabilir idiyse bu kurultaya iştirak etmiş olan her vatandaş da derneğin asıl üyesi olmuştu. Dernek bugüne kadar bu karakterini muhafaza etmiştir. Bu Kurultay Türk dilinin zenginliğine, onun bir bilim dili olarak işlenebileceğine, yani Türk dilinin kendi milli kudretleri içerisinde gelişeceğine inanıyordu. Birinci Kurultay'ın bu karakteri de bugüne kadar bütün özellikleri ve kudreti ile kendini muhafaza etmektedir. Zaten Türk Dil Kurumu'nun oluşunda âmil olan esas fikirler sade bu idi. Atatürk'ten ilkokul öğretmenine kadar her kültürlü vatandaş gönülünü ve gayretini bu esas fikre bağladı. Siyasi ve içtimai hayatımızdaki değişiklikler ne olursa olsun vatan çapında hiçbir zümre bu esas fikirden ayrılmadı. Bu amaç, her parti tüzüğünde hususi bir madde ile belirtilmiştir. 1934'te toplanan İkinci Kurultay yazı dilinde bir karara varma ve durulma meylini göstermişken gene bu esas fikir dokunulmaz bir umde olarak tüzüklerdeki ve vicdanlardaki yerini muhafaza etti. 1936'da toplanan ve bir dil felsefesine yol açmış olan Üçüncü Kurultay dahi dil tetkik alanını tutmasına rağmen gene bu esas fikirden ayrılmayı düşünmedi (*).

XX

Ömer Sami Coşar'ın Latin harflerinin kabulü sırasındaki görüşleri dile getiren derlemelerinden (1928 yılı başlarında)

LATİN HARFLERİNE GEÇİŞ BİR İNKILÂP DEĞİL BİR İHTİLÂLDİ

1928 yılında ilk günlerdeydik. Ankara'da Türk Ocakları hars heyeti şerefine bir ziyafet veriyordu. Devrin Adliye Vekili Mahmut Esat, Türk milliyetçiliği konusunda konuşurken dil meselesine işaretleyerek diyordu ki: "Kendisine mensup olmakla yegane şerefi duyduğum ırkımın bir gün güzel dilini Latin harfleriyle ifade ettiğini görmeyi hararetle dilediğimi söylemekten men'i nefis edemem." Bu sözlere hayret edenlerin yanında, sakın kalanlar, gülümseyenler bile vardı. Aradan bir hafta geçmemişti ki, dil heyeti üyeliğine seçilen Raif Paşazade Fuat, aynı meseleyi tazeliyordu: "Latin harflerinin kabulü terakkiyatımızın saikidir". Hayreti artanlar fakat bir hazırlık sezip bekleyenler de vardı. Üç gün sonra gazeteler, Latin harfleri konusunda anketler hazırlamaya başlamışlardı. "Latin harflerinin kabulüne taraftar mısınız?" sualine gene dil heyetinden Hamdullah Suphi cevap vermişti: "İtiraf ederim ki, bana sorduğunuz sual birçok endişeler davet eden, ehemmiyet ve nezaketi inkâr edilemeyecek kadar büyük ve ağır bir sualdir. Senelerden beri bizde ve doğu Türkleri arasında münakaşa edilen bir dava hakkında benim kanatimde şudur: Latin harflerini kabul etmek bir zarurettir ve biz Türk harsının lehine bu kararı ergeç kabul edeceğiz. Kabulde istical Türk milletinin o nispette yüksek menafiine muvafıktır kanaatindeyim." Arap harfleri, şekilleri, şekilsizlikleri ile 900 yıldan beri Türk diline sarılmıştı. Bu kadar eski, bu kadar derin bir mazi söküp atılacaktı. Genç Türkiye çok inkılâplar görmüştü. Fakat harf inkılâbı hemen hemen hiç birine benzemiyordu. İnkılâp değil sanki bir ihtilâl olacaktı. İki hafta gibi kısa bir zaman içinde birbirini takip eden bu kısa demeçler, böyle bir inkılâpla alakalı sözler, hazırlıksız gelebilir miydi? Buna imkân olabilir miydi?

Olmaz, Olmaz

Beliren bu cereyan sert tenkitlere uğruyordu. Bazı gazeteler, değişikliğe karşı şiddetle cephe almışlardı. 9 asırlık bir mazi ile bu şekilde alakanın koparılmasının Türklüğü de, Türkiye'yi de mahva sürükleyeceğinden bahsetmeye başlamışlardı. Memeleketin irfanı çöküp gider kanatindeydiler. "Olmaz, olmaz" diyenlerin yanında bazıları da, 20 hatta 30 yıl zarfında hedefe tedricen ulaşılması gerektiği görüşünde idiler. Zaten 14 milyon nüfuslu memlekette okuyup yazma bilenlerin nispeti yüzde onu geçmiyordu. Birden bunlar yepyeni harflerle başbaşa bırakılırsa ne olmazdı? Öğretmenler de işe yaramaz hale gelmez miydi? Ya kitaplar ya

kitap

gazeteler! Hepsi Arap harfleri ile yazılıydı. İktisadi sıkıntılar içinde bunalmış memleket böyle bir keşmekeşe, masrafa dayanamaz, batardı. Bu kanaatte olanlar "aman yavaş gidelim, 20 yıl 30 yıl sonrası için hazırlanalım" diyorlardı.

3 Yıl Evvelki Kararlar

O günlerde memleketin münevver efkarı çok iyi sezmişti ki, Mustafa Kemal Paşa yeni bir inkılâp devresi arifesindedir. Harf inkılâbını hazırlayan da bizzat O'dur. İşaret O'ndan gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir işe hazırlıksız giriştiğini akıl alır mıydı? Muhakkak ki hazırlıklıydı.

1928'in o karlı günlerinde, Latin harflerinin kabulü lehinde başlayan neşriyatı, verilen demeçleri okuyanlar arasında, 3 yıl evvel gene bir kış gününde, Büyük Millet Meclisi'nde alınmış olan iki kararı hatırlayanlar vardı. Meclis 26 Aralık 1925'te, beynelmilel takvimle saati kabul etmişti. Daha o zamanlarda Gazi'nin, bir gün sıranın harf değişikliğine de geleceğini düşünmemiş bulunduğu hiç tasavvur olunabilir miydi?

Beynelmillel takvimle saatin kabul edildiği, 1341'in 1926 olduğu günleri şöyle bir hatırlayalım. Şeyh Sait İsyanı, İrticanın cehaletin bu isyanı, 1925'in Haziranı'nda bastırılmıştı. Aradan bir ay geçmeden Mustafa Kemal Paşa şapka inkılâbını başarmak için Anadolu'da geziye çıkmış, fes ve çarşaf aleyhine konuşmalar yapmıştı. Meclis kasım ayında şapka kanununu kabul ettikten 5 gün sonra da tekkeler kapatılıyordu. "Aman paşam sırası mı, irtica daha yeni bastırıldı. Biraz bekleyelim. Üzerine gitmeyelim" diyenlerin hatalı bir yolda olduklarına inanmıştı. Tehlikeler karşısında dahi inkılâplar yürütülmeliydi, memleketin menfaati bunu icap ettiriyordu. İrticanın hareketi bastırıldıktan iki ay sonra da İstanbul'da tertip edilen baloya ilk defa Türk kadınları da iştirak etmişti.

Olmaz'ın Üzerine Yürüdü

Mustafa Kemal Paşa ile o devirlerde uzun temaslar yapmış olan Falih Rıfkı Atay, hatıralarını canlandırırken, şapka inkılâbı ile harf inkılâbı arasındaki bağlantılara ait bir soruma şöyle cevap vermişti: "Şapka inkılâbındaki muvaffakiyeti, harf inkılâbını da yürütmesinde ona cesaret vermiştir. Şapka konusuna ilk defa temas ettiğinde ortaya teklifler atılmıştı. Mesela İstanbul'da biri şapka giyer, tecavüze uğrar. Polis müdahale edip onu korur. Gazeteler bunu yazar. Halk, isteyen serbestçe şapka giyebileceğine yavaş yavaş inanır. Bu inanç yayıldıkça şapka giyenler de çoğalır, beş sene zarfında da hedefe varılır. İşte bu teklif yapıldıktan 24 saat sonra Kastamonu'ya gittiğini, şapka inkılâbı için kampanyayı hemen açtığını duymuştuk. Süratle hedefe ulaşmak isterdi. Giriştiği her işte muvaffak olması halka şu kanaati aşılamaştı ki, Gazi'nin el attığı bir dava ancak zaferle biter. Şapka inkılâbında sür'atle gayeye varması, harf inkılâbını da aynı şekilde ele alıp başarabileceğine onu ikna etmişti. O hep olmaz'ın üzerine yürüdü.

Sorulan Soru

Mustafa Kemal Paşa hep olmaz'ın üzerine yürüdü. Yürüdü ama, tedbirlerini de öylesine alır, hazırlıklarını öylesine yapardı ki, olmazı sür'atle olura çevirirdi. Onun bu vasfıdır ki, halkta şahsına karşı kutsal bir inanç husule getirmiştir.

"Şapka giyeceğiz belki" diyenlerin karşısına "bak, her şey olur işte bu olmaz" diye dikilenler dahi, Gazi şapkayı giyince "demek ki olacak giyeceğiz" demekten kendilerini alamıyorlardı. Kani bulunuyorlardı ki Ata'nın eline aldığı bu dava koparılacak. Muvaffakiyetsizlik ihtimalleri olamaz.

Beynelmillel takvimle saatin benimsenmesinden bir buçuk ay sonra, 1926'nın Şubatı'nda İsviçre medeni kanununun kabulüne dair teklif Meclis'ten geçmişti. Bunu müteakip, 1928'in ilk günlerine kadar bir bekleme, daha doğrusu bir hazırlık devresine girilmişti. O sıralardır ki, Gazi, harf değişikliği konusunda etrafındakileri konuşturmuş, ilgilileri sık sık münakaşaya sürüklemişti. "Eski harflerin mahzurları hakkında münevver zümre içinde bir fikir birliği yapmayı hedef edinmişti. Münevver efkâr-ı umumiyeyi bu işin yapılması zaruretine ikna ettikten sonra, kendi cezri fikrinin tatbikatına geçmiştir. O zaman O, artık hiçbir engel tanımamaktadır.

1928 yılının ilk günlerinde harf değişikliği lehindeki konuşmalar işte bu hazırlık devrinin mahsulüydü. Harf inkılâbına giden yolda bir adım atılması için zaman da müsaitti. Bu adım ne olacaktı? Bu suali soranlar çoktu. Bekliyorlardı. (*)

ATATÜRK: "YA ÜÇ AYDA OLUR,
YA HİÇ OLMAZ" DEMİŞTİ

29 Nisan 1928 sabahı gazetelerini ellerine alanlar şu birkaç satırlık haberle karşılaşmışlardı:

"Ankara 28 (Hususi) -Harfler hakkındaki tasavvurat ve tetkikat ilerlemiştir. Diğer taraftan rakamların Avrupalılaştırılması için bir takrir hazırlanmış olup, Meclis'in bu devresinde, bu husustaki kanunun neşri muhtemeldir."

Bu haber, İstanbul'da münteşir Milliyet gazetesindeydi. Siirt mebusu Mahmut Bey'in sahip ve başyazarı olduğu Milliyet'in, Gazi'nin sözcülüğünü yapan, fikirlerini aksettiren bir gazete olduğu herkesçe malûmdu. Demek ki, harf inkılâbı için hazırlıklar vardı. Hatta bu hazırlıklar, ileri bir safhaya varıyordu. Beklenen "öncü

kitap

teklif"in de ne olduğu anlaşılmıştı. Evvela Avrupa rakamları kabul edilip, yürürlüğe konulacak! On gün geçmemişti ki, Kocaeli milletvekili Reşit Saffet (Atabinen) ile arkadaşları, beynelmilel rakamların kullanılmasına dair tekliflerini Meclis önüne getiriyorlardı. Türkiye'nin medeni âlemler münasebetleri genişti. Bu vaziyette, beynelmilel rakamların kabulü gerekiyordu. Bu bir zarurettir, diyorlardı. 21 Mayıs'ta Meclis, teklifi kabul etmiş, bir hafta zarfında gazeteler, gerekli tedbirleri sür'atle alarak, yeni rakamlarla çıkmaya başlamışlardı.

Arap harfleri ile beynelmilel rakamlar böyle uzun zaman yanyana mı kalacaktı? Rakamlar, harflerin öncüsüydü. Harfler, öncüyü takip etmekte gecikmeyecekti. Encümen Kuruluyor

Mustafa Kemal'in tuttuğu ışık altında Maarif Vekâleti'nde incelemeler yapılmış ve Latin harflerinin ne şekilde tatbik edileceği mevzuunu nihai bir karara bağlayacak encümene şu zevat tayin edilmişti: Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Falih Rifkı, Fazıl Ahmet, Rağıp Hulüsi, Mehmet Emin, İbrahim Grandi, Ahmet Cevat, Mehmet İhsan. 27 Haziran günü ilk toplantısında bu encümende neler görüşülmüştü? Bunu herkesten fazla Atatürk merak ediyordu. Encümen daha ilk anda, sağcılar ve solcular diye ikiye bölünmüş, "Latin harfleri alınır mı, alınmaz mı" suali etrafında münakaşalara dalmıştı. Halbuki, Çankaya'daki inkılâpçı lider, savaş tabiyesini hazırlamıştı. Bu tabiyenin elverişli şekilde tatbikini encümenden bekliyordu.

Falih Rifkı Atay o güne ait hatıralarını naklederken diyor ki:

"Encümeni kendi haline bırakmış olsaydı, değil birkaç ayda, birkaç senede bitirilemezdi. Meselenin ciddi bir safhaya girdiği görüldüğünde, Ata'ya, uzun bir intikal devresi geçirilmedikçe bu işin başarılamayacağını söyleyenler olmuştu. Bazıları, bu intikal devresini on beş yıl olarak gösteriyorlardı. En kısa teklif ise beş yıld! Gazi'nin bunlara cevabı şu olmuştu:

"- Ya üç ayda olur, ya hiç olmaz!" Hakikaten üç ayda da gayeye varıldı. şöyle bir teklif de yapılmıştı.

Gazetelerde evvela yarım sütun yeni harflerle yazı çıksın. Yıllar geçtikçe bu miktar arttırılsın. İntikal devresinin ortalarında gazetelerin yarısı Arap, yarısı da yeni harflerle olsun. Beşinci yılın sonlarına doğru Arap harfleri mesela yarım sütuna kadar indirilsin. Sonra da tamamıyla kaldırılsın. Bunlara da Mustafa Kemal şöyle demişti:

- Beş sene sonunda, Arap harfleri ile yazılı o yarım sütun yazıyı bulup okurlar. Ya üç ayda olur ya hiç olmaz."

(K) Krizi

Ata'nın teşvikleri ile encümen "alfabe raporu" üzerindeki çalışmalarına hız vermişti. Azaların önünde, İtalyan Fransız, İngiliz, Alman, İspanyol, Portekiz, Rumen, İsveç, Fin, Macar, Polonya, Çekoslovak, Hırvat, Arnavut alfabeleri seriliydi. Avrupa milletleri, Latin alfabetesini benimsemişler fakat az da olsa değişiklikler yapmışlar, daha çok bazı harfleri birleştirmek suretiyle dillerine uygun sedaların temine gayret sarfetmişlerdi. Bütün bu farklar teker teker ele alınıyordu. Bizde nasıl olacaktı? Kâzım "K" harfi ile yazılamaz, değişik bir şekil bulmak icap edecek diyenler vardı. Fransız alfabetesindeki (Q q) harfi mi (Kü) manasına alınacaktı? Yoksa (Kh) birleştirilmesi mi kabul edilecekti? İşte bu (K) krizi encümen çalışmalarını çıkmaza sürükler gibi olmuş. Atatürk'e hemen başvurulmuştu. Encümen azalarından Falih Rifkı Atay, krizin nasıl çözüldüğünü şöyle anlatıyor:

- Mustafa Kemal bizi dinledikten sonra eline kâğit kalem aldı. Evvela (Kemal) ve sonra (Qemal) yazdı. Her iki kelimeye de baktıktan sonra, böyle (Qemal) olmaz diyerek bunu karaladı. K krizini atlatmıştık. Yalnız (Kh) tertibi bir müddet kullanıldı. Atatürk halkla temasında bunun yarattığı güçlükleri de bizzat görenek, (Kh) tertibini de terketti, en basit şekilde varıldı.

şemsi Nerede

Encümen çalışmaları henüz bir neticeye varmamıştı. Atatürk, Dolmabağçe'de kalıyor, dil konusunda bilgi sahibi kimseler yanında, bıkmadan, usanmadan, Avrupa alfabeleri üzerine eğiliyordu. İnkılâp hareketi başlamıştı. Durmasına imkân yoktu. Bundan ric'at etmek, muvaffakiyetsizliğe uğramak ise, Ata'nın aklına getirmedeği şeylerdi.

Temmuzun ilk haftası, bir akşamdı. Milliyet mürettephanesinde sermürettip Ethem Abi sağa sola koşuyor.

"şemsi nerede?" diye sorup duruyordu. Dolmabağçe'den bir kâğit gelmişti. Üzerinde garip bir şeyler yazılı idi.

Ethem Abi bunları sökemiyordu. Aradığı mürettip şemsi ise, biraz Fransızca bildiğinden bunları okur dizerdi.

4-5 satırlık yazı güçlkle, elde mevcut Fransızca hurufatla nihayet hazırlanmıştı. Ethem Abi de bunu itina ile çerçeveletip birinci sahifeye yerleştiriyordu. Ertesi günü hayretle seyredilen bu satırlar şöyleydi:

"Otomobil Fi'atları - Tenzil xofflorere de fajdalydyr. Otomobiller de taksi fi'atlarınyyn tenzil edileceğini ve bunun için tedkikatda bulunulduğunu jaznyxdyk..."

şimdi 85'ini aşmış olan Ethem Abi, o geceyi hatırlamaya çalışıyor:

"Tertip hatası var mıydı, yok muydu? Bilmem. İbrahim Necmi Bey'le Toplu İğne (Nurettin Artam) bunu

kitap

getirmişlerdi. Bir müddet bu devam etti. Fransız harfleri ile bu kısa yazıları birinci sahifeye yerleştirdim. Gazi'den geliyor diye bilirdik. Herhalde bunlar yemleme idi. Göz alışın diye yapıyordu. Bu işin olacağına o zamandan inanmıştık. Birkaç harfi belleyletim diye uğraşırdık." Mürettepleri de, muharrirleri de bir endişe almıştı. Okuyan olmazsa gazete satılmaz, işten ekmekten oluruz endişesi. Fakat Dolmabahçe'deki Bey, endişeli değil aksine, ileriye düşünerek ümitli, sevinçliydi."

"GÖRECEKSİNİZ NELER OLACAK"

O sabah herkes birbirine Milliyet gazetesinde Latin harfleri ile çıkan kısa bir fıkradan bahsediyordu. Günün mevzuu buydu. Fıkranın Arap harfleri ile olan girizgâhında diğer gazetelerden bir ricada bulunuluyor, bunun, Arap harfleri ile iktibas edilmemesi isteniyordu. Aynen alınabilirdi. Latin harflerini bilmeyenler, bilenleri arıyor, "acaba ne var?" diye soruyorlardı.

3 Ağustos 1928 tarihli Milliyet'teki fıkra şöyleydi:

"Gazi, geçenlerde yeni harflerin kabul ve tatbikinden bahsedilirken etrafında bulunanlara şöyle dedi: - Büyük Taarruz'a karar verdiğim zaman İsmet Paşa'ya: "Göreceksin, neler olacak" demiştim. Şimdi size söylüyorum. Göreceksiniz neler olacak."

Birçok kimselerin okuyamadığı fakat büyük ilgi uyandıran fıkra buydu. Aynı gazetede bir ay evvel, otomobillerle alâkalı olarak çıkmış 4-5 satırlık ilk tecrübe yazısı ile bunun arasında farklar hemen göze çarpıyordu. Latin harflerini bilenler bu defa kolaylıkla yazıyı sökmüşlerdi. Gazi, 3 ayda bu işi tamamlamaya azmetmiş değil miydi? Gecesini gündüzünü bu işe vermişti.

"Göreceksiniz, neler olacak?" diyen fıkranın intişarından 24 saat sonra da alfabe raporu Maarif encümenince hazırlanmış, nihai şekle sokulmuştu. Rapor şöyle başlıyordu:

"Latin harflerinin lisanımıza tatbiki imkânını düşünmek üzere teşekkül etmiş olan heyetimiz, doğrudan doğruya bugünkü müşterek ve edebi lisanımızın istinad ettiği ince ve mütekâmil İstanbul konuşma dilini esas ittihaz ederek, bu dille nazari ve ameli cihetlerden en uygun ve elverişli bir alfabe vücuda getirmeye çalışmıştır..."

Encümen ulaştığı neticeyi de şöyle özetliyordu:

"Şimdiye kadar gördüğümüz müteaddit harflerin tetkiki bizi şu hakikat karşısında bulundurmuştur: Asli Latin alfabesinde Türk dilinin tekmiil sesleri mevcut değildir. Bu sesleri elde etmek için, ya çift harflerin kabulü veya birkaç tek harfin işaretler ilavesiyle (ş, ç gibi...) yeni şekiller ihdası zarureti vardır."

Dikkate şayandır ki, Atatürk, hemen o ay içinde yurttan geziye çıkmış, halka: Temaşanın, bizzat verdiği derslerin, yaptığı imtihanların sağladığı neticelere göre bu son düğümün çözümlenmesine yardım etmiştir. Fakat O'nun, bu mevzuda halkla ilk teması Sarayburnu'nda olmuştu.

İlk Resmi Açıklama

9 Ağustos akşamı Halk Fırkası Sarayburnu'nda bir parti tertip etmişti. Mısırlı muganniye Müniretülmehdiye ile birlikte bir caz orkestrası da çağırılmıştı. Sıcak bir yaz akşamı idi. Sahnenin hemen yanında uzun bir masa boş duruyordu. Oraya bakanlar "Gazi gelecek" diye birbirlerine haber salıyorlardı. Gözler o boş masadan ayrılmıyor, çocuklar onun etrafında toplanıp duruyorlardı. Vakit gece yarısına yakındı. Gözlerdeki ümitler sönmeye yüz tutmuştu ki, birden bir kaynaşma olmuş, herkes ayağa fırlamıştı. Mustafa Kemal Paşa geliyordu. Alkışlar dinip heyecan yatıştıktan sonra Ata'nın, cebinden bir not defteri çıkardığı, bir şeyler yazdığı görülmüş, konuşmak niyetinde olduğu anlaşılmıştı. Parkta tam bir sessizlik vardı. Kalkmış konuşuyordu. "Sevgili kardeşlerim,

Huzurunuzla ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem. Duyduklarımı tek kelimelerle ifade edeceğim. Memnunum, mütehasşısım, mes'udum. Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda ufak notlar halinde tespit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım."

Etrafına göz gezdirmiş genç bir tıbbiyeliye işaret etmişti. Zaten heyecanlanmış olan delikanlı, eline verilen notların, Latin harfleri ile yazılı olduğun görünce kemkümlemiş, Gazi de notları geri aldıktan sonra halka müjdeyi vermişti:

"Vatandaşlarım, bu notlarım asıl hakiki Türk kelimeleri, Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu derhal okumaya teşebbüs etti. Biraz çalıştıktan sonra birdenbire okuyamadı. Şüphesiz okuyabilir. İsterim ki, bunu hepimiz beş on gün içinde öğrenesiniz.

Arkadaşlar,

Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarınızı demir çerçeveye içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz."

Elindeki notları bu defa devrin Bolu milletvekili Falih Rıfkı'ya uzatmış bunları ona okutmuştur. Orada da, yeni harflere karşı alâkayı davet ediyordu. Notların okunması bitmişti ki, halk arasından biri heyecanlı bir sesle Ata'ya hitap ediyor, bunun üzerine tekrar konuşmaya başlayan Gazi bir defa daha inkılâbına dikkati çekmek lüzumunu duyuyordu:

kitap

"Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır..."

Çok işler yapılmıştır ama bu gün yapmaya mecbur olduğumuz son değil lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin yüzde onu okuma yazma bilir yüzde sekseni bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar için utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; ıftihar etmek için yaratılmış, tarihini ıftiharlarla doldurmuş bir millettir... Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla, kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir."

Gazi susmuştu. Masasından ayrılacaktı. Halk da susmuş, bekliyordu.

Ata'nın sesi tekrar duyuldu:

"Şimdi size veda etmek istiyorum. Fakat ne diyeyim?"

Kalabalığın arasından bir çocuk sesleniyordu:

"Tekrar görüşelim!"

Bu hitap, Gazi'nin çok hoşuna gitmiş,

"Bravo küçük, evet, tekrar görüşelim" demiş, halka doğru kadehini kaldırmıştı. İşte o akşam

Sarayburnu'ndaki son sözleri:

"Eskiden bunun bin mislini mezbelelerinde gizli gizli içerek envar-ı mefsedeti irtikâp eden, mürai sahtekârlar vardı. Ben sahtekâr değilim. Milletimin şerefine içiyorum."

MEMLEKET BAŞTAN BAŞA BİR DERSANE HALİNDEDİR

Çanakkale'de büyük heyecan vardı. Vilayet memurları o gece bir defa daha yeni harfler üzerine eğiliyor, vaktin ilerlemiş olmasına rağmen kâğıt kalem ellerinden bırakıyorlardı. Öğretmenler de aynı heyecan aynı hazırlık havası içindeydiler.

"Yarın Ertuğrul Yatı geliyor..."

Bir hafta evvel Tekirdağ'da neler olduğunu duymuşlardı. Memurların öğretmenlerin nasıl Gazi tarafından imtihan edildiğini öğrenmişlerdi. Onlara Mustafa Kemal Paşa'nın "hazırlanmış olmalıydınız" diyerek serzenişte bulunduğunu da biliyorlardı. Gönülleri arzu ediyordu ki Gazi aynı serzenişçi Çanakkalelilere, Gelibolululara da yapmasın.

Mustafa Kemal Paşa, 13 yıl evvel asker olarak elinde silah, çarpıştığı yerlerde şimdi öğretmen olarak, elinde kalem, kâğıt mücadeleye atılmaya hazırlanıyordu. Bu defa, cehalete karşı seferberlik ilan etmiş, savaş açmıştı.

1 Eylül 1928'de Gazi, Çanakkale Hükümet Konağı'na getirilmiş olan bir kara tahta önünde imtihanlarına yeniden başlamıştı. Üşenmeden, sinirlenmeden bir memuru tutuyor, onu bırakıp diğerini çağırıyordu. Oradan belediyeye gitmiş, sonra da Türk Ocağı'na geçmişti. Maksudı yalnız öğretmek değil aynı zamanda öğrenmek, dinlemektir. Bir gün, Avrupa'dan koşup gelen bir gazeteci kendisine:

- Kuvvetinizin sırrı nedir, diye sormuş, şu cevabı almıştı:

- Durur dinlerim...

Çanakkale'de de, kara tahta önünde yalnız konuşmakla, ders vermekle iktifa etmiyor, sık sık duruyor, dinliyordu. Yeni harfleri öğrenmekte zorluk çekiliyor muydu? hangi harflerde zorluklarla karşılaşılıyorlardı? Neyi güç öğreniyor veya öğrenemiyorlardı? Bu soruların cevaplarını tespitte büyük önem veriyor, not tutturuyordu.

3 Eylül'de Ertuğrul Yatı İstanbul'a doğru yol alırken Mustafa Kemal Paşa da, bilhassa birleşik harflerde (kh, sh gibi) halkın zorluk çektiğini etrafındakilere anlatıyor, bu husus üzerinde durmak gerektiği kanaatini izhar ediyordu. Henüz yeni harflere dair tasarı Meclis'e sevk edilmiş değildi. Resmiyete girmiş olmasına rağmen hâlâ tecrübe devresindeydi. Gazi halkla temaslarının neticesine göre son bir ayarlama yapacaktı.

Harf Seferberliği

Eylül'ün ikinci haftası, öğretmen olarak intihap dairesine gitmek sırası Başbakan İsmet Paşa'ya gelmişti.

Haydarpaşa Garı'nda Başbakan, kendisini teşyie gelmiş olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya diyordu ki:

- Paşam, yeni harf seferberliği muallimi olarak Malatya'ya gidiyorum!

Üç gün sonra İsmet Paşa, Malatya ortaokul salonunda iç ve dış politika konularında uzun bir konuşma yapıyor. Türk cemiyetinin vazifelerine temasla diyor ki:

"- Büyük Türk milleti, büyük ve muzaffer evladı Gazi'nin delaleti ile okuyup yazmak bilmeyen milletler sırasından çıkmak için Latin esasından alınmış yeni Türk harflerini kabul etmek kararını veriyor. İstikbalde bugünkü nesle gurur verecek muhterem bir teşebbüse girmiş bulunuyoruz. Teşebbüs Türk milleti içinde bilaistisna herkese okuyup yazmayı öğretmek teşebbüsüdür. Bu kadar hayırlı ve kudretli bir tedbirin niçin bugüne kadar geri bırakıldığını, istikbal münekkidlerine anlatmak kolay olmayacaktır. Fakat ben onlara

kitap

diyeceğim ki, insanlar göreneğe o kadar bağlıdır ki, görenekten ayrılıp hayırlı ve kat'i bir karara varabilmek için, Türk devletinin büyük Gazi gibi, türlü tecrübeler ve badireler içinde milletin hayatı ve kudretinin özü gibi yetişmiş ve devlet reisi olduğu halde hâlâ köy köy dolaşır alfabe hocası edecek kadar çalışkan, azimkâr, fedakâr bir reisi görmek lazımdır.

"Bu gün memleket baştanbaşa bir dersane halindedir. Bu dersanenin başmuallimi, bu milletin başlıca hazinesi olan büyük evladı Gazi'dir. Türk milleti bu dersaneden muvaffak çıkıncaya kadar çalışacak ve az zamanda tam muvaffakiyetle çıkacaktır. İstikbale bakarken hiç bu anda olduğu kadar itimatlı ve ferahlı bulunmadım..."

Gazi Tekrar Geziye Çıkıyor

Başvekil Malatya'da, milletvekillerinin çoğu intihap dairelerinde yeni harfler üzerine eğilmekte iken Mustafa Kemal Paşa hiç İstanbul'da oturur, bekler miydi? Çanakkale'den geldikten on gün sonra tekrar hazırlık yapıyor ve bu defa İzmir vapuru ile Karadeniz'e çıkıyordu.

Hareketinden evvel İstanbul Belediye Reisi'ne yolladığı bir telgrafta diyordu ki:

"Büyük milletimizin bir kat daha inkişaf ve tealisini temin edecek olan yazı inkılâbının fiilen başlaması, buradaki ikametinin zamanına tesadüf etti. Bu benim için kıymetli bir hatıradır. Yeni yazımızı öğrenmek ve öğretmek için, muhterem halkın, resmi ve hususi muhtelif makamat ve müessesat ve cemiyetlerin göstermiş oldukları tehalük, şevk ve gayrete yakından şahit oldum.

Bu meşkûr faaliyetin mes'ut semerelerini daha şimdiden itharla görüyorum. Bu hususta İstanbul matbuatının ve fikir âleminin de kıymetli muavenetini müteşekkirene yadedirim. Bu pek yerinde ve şuurlu mesainin yakın zamanda tam bir muvaffakiyetle neticelendiğini göreceğimize şüphe yoktur. Güzel İstanbul'un, muhterem halkına, aziz hemşehrilerime saadetler temenni ederim."

İzmir vapuru 15 Eylül'de Sinop'ta idi. Ziyaretin tek gayesinin harf inkılâbı olduğu herkesçe malûmdur. öylesine hazırlanmışlardı ki, dükkânların, resmi ve hususi yerlerin bütün tabelaları yeni harflerle yazılmıştı. Şehre çıkan Gazi, bunları gördükçe son derece memnun oluyordu. Hükümet konağından yatı mektebine gitmiş, orada saatlerce harflerle meşgul olmuştu Gene aynı güçle karşılaşılıyordu. Halk (Kh, Sh) gibi birleşik harfleri, birleşik kelimeler arasındaki çizgilemeyi (lâzım-dır gibi) bellekte zorluk çekiyordu. Halkla temasları, "durup, dinlemesi" Meclis'e nihai tasarı verilirken, bunlardan vazgeçilmesi lazım geleceği hususundaki kanaatini kuvvetlendiriyordu. Bunları atacaktı: Daha da sadeye gidecekti.

Sinop'tan Samsun'a varıldığında takvim 18 Eylül'ü gösteriyordu. 19 Mayıs değildi. Fakat 19 Mayıs'ın heyecanı vardı. 1919'daki kuvveti ile yaşıyordu. Orada da ders vermiş, durmuş, halkı dinlemişti. 19'unda Sivas'a geçilmiş. Eylülün 21'inci günü de Ankara'ya dönüşüştü.

Artık vatan inkılâba hazır hale getirilmişti. Halkla temaslar sonunda nihai kararlar alınmış, alfabeye son şekli de verilmişti.

Harf inkılâbına dair kararı Büyük Millet Meclisi'nden geçirmeye sıra gelmişti. Ekim ayında Ankara'daki faaliyet buna inhisar ettiriliyor, kanun tasarısı hazırlanıyor, gerekçe kaleme alınıyordu.

1 Kasım sabahı her şey hazır. (*)

BÜYÜK TÜRK MİLLETİ YENİ BİR NUR ÂLEMİNE GİRECEK

1 Kasım 1928. Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü dönem ikinci toplanma yılı açılıyor. Konuşulan en mühim meselelerden biri Harf İnkılâbı. Bütün milletvekilleri, bu meselenin hemen umumi heyet önüne getirileceğinden emin bulunuyorlar İnkılâbın millet önünde müzakeresini muvaffakiyetle tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, şimdi de davayı millet temsilcilerinin önüne serecek.

İşte harf inkılâbını Büyük Meclis'e anlatan sözleri:

"Aziz arkadaşlarım, her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. (Sürekli alkışlar).

Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. (Alkışlar). Bu okuma yazma anahtarı ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir. (Alkışlar). Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. (Alkışlar).

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kat'iyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlıbaşına bir geçit olacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar).

Milletler ailesine, münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedi Türk tarihinde değil bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır. (Alkışlar).

Efendiler, Türk harflerinin kabulü ile hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim

kitap

bir vazife teveccüh ediyor: Bu vazife, milletimizin kâmilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın, her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. Bu milletin asırlardan beri hallolunamayan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. (Alkışlar). Hiçbir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak, bir sade muallimliğın vicdani hazzı mevcudiyetimizi işbaa etmiştir. (Bravo sesleri sürekli alkışlar).

Aziz arkadaşlarım, yüksek ve ebedi yadigârınızla büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir." (Bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

Sıra İsmet Paşa'da

Türk harfleri kanun layihasını getirmiş olan Başbakan İsmet Paşa, Gazi'den hemen sonra kürsüye gelmişti. O da diyor ki:

"Bugünkü neslin ve büyük müteccedit mebusların aldığı tedbirleri ve gördüğü işleri istikbalde yazmak için hazırlanan münevverlerin bir noktaya bilhassa nazarı dikkatlerini celbetmek isterim. Hiçbir kanun layihası müzakere olunduğu anda, cidden tatbik olunacağına ve böyle büyük neticeler vereceğine bu kadar yakın bir emniyet vermemiştir. Yani hiçbir kanunun müzakeresi anında, memlekette candan kabul olunacağına, cidden tatbik edileceğine, vasi ve feyizli neticeler vereceğine bu andan daha ziyade kani olmak mümkün değildir. Sebebi vazihdir. Çünkü böyle bir milletin hayatına, fikri ve manevi yaşayışına tesir edecek olan esaslı islah, bütün millet için her köşede esaslı olarak işlenmedikçe, teşebbüs edilmeye çok cesaret ister. Teşebbüslerinizle memleketin her tarafında ne kadar esaslı bir ihtiyaca temas ettiğinizi açık olarak gördünüz. Arkadaşlarım, bu harfler için millette gördüğünüz tealük ve hüsnükabul başlıca şu noktayı izah eder ki, o da milletin bir an evvel okuyup yazmak, cehaletten sıyrılmak için taşıdığı arzu derin, geniş ve samimidir. Demek millet, hepimiz, böyle bir anahtara çoktan beri muntazırdık. İkincisi kolaydır. Kolaylık hiç ummadığımız muhtilerde, nasıl telakki edileceğini tahmin edemeyeceğimiz yerlerde, uğraşmak istemeyen vatandaşlarımızda, ilk iki üç harfin ve bir iki saatlik uğraşmanın verdiği teşvik ile öğrenmek ümit ve kanaatini birden vermesindedir."

Yeniden Bir Devir Açıyoruz

"Arkadaşlarım, bu kolaylık hakkıyla istifade etmek ve bu neticeleri birkaç sene içinde güzel görülür bir hale getirmek için hükümet ciddi mesai sarfedecektir. Hükümet, bütün memlekette millet mektepleri halinde, işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarının ucuna getirilen kolaylıkla öğretecek muallimlerle, kolay tedarik olunacak vesaitle, bu yeni alfabeden tamamıyla istifade etmeleri için, bütün mesaisini sarfedecektir. Bu mücadeleyi muvaffakiyetle neticelendirmek için, vazife münhasıran hakikaten kendileriyle iftihar ettiğimiz muallimlerin değildir. Memurlarımız ve bu memleketin bütün münevver evlatları, bu sene, gelecek sene ve birkaç sene zarfında bu alfabe ile vatandaşların tamamen okuyup yazması için ellerinden geleni ifa edeceklerdir. Kanun layihası esas itibarıyla, umumi hayatı yeni alfabe ile yazı devrine suhuletle nakletmek için işe göre muhtelif devirleri göstermektedir. Biz bu devirleri ihtiyaca tamamen tetabuk edecek kadar dikkatli intihab etmeye çalıştık. Yakın bir zamanda umumi hayat ve muamelat yeni yazı ile cereyan etmeye başlayacaktır. Tabii bugün elimizde kullanmakta bulunduğumuz birçok matbu vesikalar vardır ki, bunların değiştirilmesine kadar, faaliyet şubesinin cinsine göre, muhtelif müddetler konulmuştur. Buna da zaruret vardır.

Bu kanun layihası ile Türk milletinin fikri hayatında yeni bir devir açıyoruz.

Bir sözü tekrar ederek maruzatıma nihayet vermek isterim. O da tedbirin hayırlı ve faydalı olduğuna cidden ve samimen inanışımızdır. Büyük işlerde samimi inanmak, o işin muvaffakiyetle neticelenmesi için muhtaç olunan başlıca kuvvettir. Bu kuvvet o kadar mühimdir ki, bunun karşısında yenilmeyecek zorluk ve aşılmayacak tümsek yoktur."

İnkılâba resmi mühürü vuracak Büyük Millet Meclisi'nde, kanun layihasının herhangi bir zorlukla karşılaşmayacağı bunun önüne tümsekler yığılmayacağı daha o gün görülmüştü. Meclis, "milletin hatıra-i şükranı olmak üzere Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne altın levha üzerinde kabartma bir alfabe takdimi" hakkındaki teklifi ittifakla kabul ediyordu. Meclis'in bu kararı şöyle idi:

"Büyük Türk milletine halâs ve terakki yolunda olduğu gibi, okuma yazma yolunda da nur ve çırağ gösteren dahi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne, milletin hatıra-i şükranı olmak üzere Meclis-i Âli tarafından altın levha üzerinde kabartma bir Türk alfabesinin takdimi, heyet-i umumiyenin 1.11.1928 tarihli birinci inikadının ikinci celsesinde takarrür etmiştir." (*)

KİŞİ ADLARI

Metin içinde kimlikleri az çok belirlenenler dışında kişiler.

- A. Azmi. 1928'de Eski ve Yeni Harfler Hakkında Bazı Mütalâalar adlı kitabın yazarı.
Yunus Nadi (ABALIOĞLU). Gazeteci, milletvekili. Cumhuriyet gazetesi kurucusu. 1945'te öldü.
Dr. Abdullah Cevdet. Yazar, ozan. 1900'den sonra kurulan İctihad dergisi sahibi. 1932'de öldü.
Halide Edip - (ADIVAR). Romancı Kurtuluş Savaşı sırasında onbaşı rütbesiyle Ankara'da. 1964'te öldü.
Ahmet (AĞAOĞLU). Düşünür, yazar, milletvekili, 1939'da öldü.
Ahmet Rasim. Yazar, milletvekili. 1932'de öldü.
Fethali AHUNDZADE. 19. yüzyılda Azerbaycanlı yazar, düşünür.
Ali İlhami, 1927'de Türkçe Yazı ve Latin Harfleri adlı kitabın yazarı.
Ali Seydi. Yazar, sözlükçü. 1924'te Latin Hurufu Lisanımızda Kabil-i Tatbik midir? adlı kitabın yazarı, 1933'te öldü.
Ali Suavi. 19. yüzyılda gazeteci, düşünür, ihtilalci. 1878'de ayaklanma sonucunda öldürüldü.
Refet Avni (ARAS). 1926'da Latin Harfleri yandaşı, yazın öğretmeni.
Saffet (ARIKAN). Asker, CHP Genel Sekreteri, Kültür Bakanı, 1947'de öldü.
Falih Rifki (ATAY). Yazar, milletvekili. 1971'de öldü.
Fazıl Ahmet (AYKAÇ). Ozan, yazar, milletvekili, 1967'de öldü.
İsmayıl Hakkı (BALTACIOĞLU). eğitimci, yazar, profesör, milletvekili. 1978'de öldü.
Avni (BAŞMAN). Eğitimci, yazar, sonradan bakan. 1965'te öldü.
Avram Galanti (BODRUMLU). İstanbul Darülfünunu'nda profesör, yazar. 1925'te Türkçede Arabi ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri, 1927'de Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir kitaplarının yazarı.
Mahmut Esat (BOZKURT). Bakan, profesör, yazar. 1943'te öldü.
Agop DİLÂÇAR. Türk dil Kurumu Başuzmanı.
İbrahim Necmi (DİLMEN). Yazıncı, dilci, sonradan Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı, milletvekili. 1945'te öldü.
Kâzım (DİRİK). General, vali. 1940'ta öldü.
Faik Sabri (DURAN). Coğrafyacı, profesör. 1943'te öldü.
Ebüzziya Tefik. 19. yüzyılda basımcı, yazar, gazeteci. 1913'te öldü.
Ahmet Cevat (EMRE). Dilci, yazar, milletvekili. 1961'de öldü.
Enver Paşa. 1908 Meşrutiyet öncülerinden, general, savunma bakanı. 1922'de öldü.
Mehmet Emin (ERİŞİRGİL). Eğitimci, yazar, profesör, bakan. 1965'te öldü.
Celal Sahir (EROZAN). Ozan, milletvekili. 1935'te öldü.
İsmail Hikmet (ERTAYLAN). Yazın tarihçisi, profesör, milletvekili 1967'de öldü.
İbrahim Grandi (GRANTAY) Dilci, diplomat, milletvekili. Ölmüştür.
Hafız Ali Efendi. II. Abdülhamit döneminde Latin harfleri yandaşlığı nedeniyle kıyım uğramış din adamı, öğretmen.
Hidayet İsmail. 1927'de Arap ve Latin Harfleri kitabının yazarı.
İspartalı Hakkı. öz dile yandaş yazar. 1921'de öldü.
Celal Nuri (İLERİ). Gazeteci, yazar, milletvekili. 1939'da öldü.
Dr. İsmail Şükrü. 1925'te Asri (çağdaş) Türk Harfleri Hakkında, 1926'da Latin Harflerinden Daha İyisini Bulalım adlı kitapların yazarı.
Mazhar Müfit (KANSU). Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün yakınlarından, milletvekili. 1948'de öldü.
Kâzım KARABEKİR. Orgeneral, sonradan Meclis Başkanı. 1948'de öldü.
Yakup Kadri (KARAOSMANOĞLU). Romancı, milletvekili, diplomat. 1974'te öldü.
İstevan KARAYAN. 1927'de Muaddel Latin Harfleriyle Elifbayı Türki Projesi adlı kitabın yazarı.
Mahmut KARINDAŞ. Güldürü sanatçısı.
Arif Necip KASKATI. Bulgaristan Türklerinden, gazeteci.
Şükrü KAYA. İçişleri Bakanı, çevirmen. 1959'da öldü.
Kılıçzade Hakkı (KILIÇOĞLU). İlerici yazar, milletvekili. 1959'da öldü.
Necati Kemal (KİP). İzmir'de 1926'da Elifba İnkılâbı adlı kitabın yazarı.
Agâh Sırrı LEVEND. Yazın öğretmeni, tarihçisi; milletvekili. Türk Dil Kurumu genel yazmanı, başkanı.
Dr. Milaslı İsmail Hakkı. Hekim, yazar. 1911'de Yeni Yazı ve Elifbası adlı kitabın yazarı.
Mustafa Efendi. İlk telgrafçı. Türkçeyi telgrafa uygulayan kişi.
Mustafa Hâmit. Latin harfleri yandaşlarından, 1926'da çıkan yazıların altında, Freiburg Üniversitesi doğu illeri öğretmeni sanı var.
Mustafa Necati. O günlerin coşkulu Milli Eğitim Bakanı. 1929'un ilk günü öldüğünde 35 yaşındaydı.
Münif Paşa. 19. yüzyılda düşünür, eğitim bakanı. 1910'da öldü.
Nazmi, İzmirli. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Latin harflerini öneren işçi.
Namık Kemal. 19. yüzyılın ünlü ozanı, yazarı. 1888'de öldü.

kitap

Bekir Sıtkı (ORANSAY). Yüksek mühendis, yazar. Berlin'de 1924'te kurulan Yeni Harfler Birliği'nden. 1976'da öldü.
Kâzım ÖZALP. Orgeneral, TBMM Başkanı 1968'de öldü.
Ragıp Hulûsi (ÖZDEM). Genel dilbilim profesörü. 1943'te öldü.
Mithat Sadullah (SANDER). Dilci, öğretmen, 1961'de öldü.
Şükra SARACOĞLU. Bakan, başbakan. 1957'de öldü.
Mehmet İhsan (SUNGU). Eğitimci, milli eğitim müsteşarı, yazar. 1946'da öldü.
Şemsettin Sami. 19. yüzyılda yazar, gazeteci, ansiklopedi ve sözlükler yazarı. 1904'te öldü.
Şinasi, İbrahim. 19. yüzyılda yazar, gazeteci, düşünür. 1871'de öldü.
Abdullah Battal (TAYMAS). Yazar, dilci. 1969'da öldü.
Mustafa Şekip (TUNÇ). Psikoloji profesörü. 1958'de öldü.
M. Şakir ÜLKÜTAŞIR. Yazar, folklorcu. Türk Dil Kurumu uzmanlığından emekli. Atatürk'ün 1928'de harf devrim gezilerinde Sinop'ta tanışıp Ankara'ya aldırıldığı kişi.
Ruşen Eşref (ÜNAYDIN). Yazar, milletvekili, diplomat. 1959'da öldü.
Zeki (ÜNGÖR). Orkestra şefi. İstiklal Marşı bestecisi. 1958'de öldü.
Hüseyin Cahit (YALÇIN). Gazeteci, yazar, milletvekili, 1957'de öldü.
Yenişehirli Avni. 19. yüzyılda son divan ozanlarından. Harflerle ilgilenmiştir. Torunu Avni Aktuç'un Seçilmiş kaynakçadaki yazısına bakınız.
Ali Canip (YÖNTEM). Yazın tarihçisi, milletvekili. 1957'de öldü.
Mehmet Emin (YURDAKUL). Geçen yüzyıl sonlarında yazmaya başladığı Türkçe şiirleriyle ün yapmış ozan, milletvekili. 1944'te öldü.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Bu kaynakçaya, Türk harfleriyle basılmış kitaplarla, yine yalnız Türk harfleriyle gazete dergi yazılarından seçilmişler alınmıştır. Bilimsel araştırma niteliğinde olmayan kitabımızın kaynakçası, yardımcı okuma yazılarını vermek amacı güder.

a. Kitap, kitapçık

(1928'den sonra yayımlanan kitapların tümü):

İstanbul Belediyesi Festival Komitesi: Türk Harfleri. Kabulünün onuncu yıldönümü vesilesiyle. İstanbul 1938. 15 s.

M(uzaffer) GERMAN: 1928, 9 Ağustos Harf İnkılâbı. İstanbul 1938 Beşiktaş Halkevi. (8)+37 s.

Naci Kasım AÇIK-EL: Türk Alfabesinin İslahı. Türk Dili ve Türk Dili diksiyoneri. İstanbul 1939. 49 s.

Doğan KUTAY: Arap Alfabesini Niçin Bıraktık? Ankara 1957. 30 s.

Sami N. ÖZERDİM: Harf Devriminin Öyküsü. Ankara 1962 Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları. 37 s.

M. Şakir ÜLKÜTAŞIR: Atatürk ve Harf Devrimi. Ankara 1973 Türk dil Kurumu. 141 s.

Doç. Dr. Meral ALPAY: Harf Devrimi ve Kütüphanelere Yansıması. İstanbul 1976. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü. IX+141 s.

b. Gazete dergi yazılarından seçmeler:

Yunus Nadi (ABALIOĞLU): Gazi Reiscumhur Hazretlerinin Huzurunda: Bir Ders ve Bir İmtihan. Cumhuriyet 19.8.1928. Cumhuriyet gazetesinin yayını olarak 1974'te basılmış olan: Cumhuriyet 1924-1974 adlı kitabın 392-394. sayfasındadır.

A(bdülhak) Adnan-ADIVAR: Arap Harflerine Karşı Hareketler. Cumhuriyet 7.8.1954.

Avni AKTUÇ: Yenişehirli Avni Bey ve Arap Harfleri. Türk Dili 7. sayı, Nisan 1952, s. 418-419.

Melih Cevdet ANDAY: Türk ABC'si. Cumhuriyet. 18.8.1978.

İsmail ARAR: Bizde Arap Harfleriyle Basılan Son, Yeni Harflerle Basılan İlk Kitap Hangisidir? Kitap Belleten, 22-23 sayı, Kasım 1962, s. 6-8.

(Nurullah) ATAÇ: Yeni Yazı, Ulus 10.9.1953, Türk Dili 24. sayı, Eylül 1953, s. 837-840.

Falih Rıfık ATAY: Yeni Yazı. Türk Dili 23. sayı, Ağustos 1953, s. 717-719.

A. D (İLAÇAR): Cumhuriyet Devrinde Harf Devrimi Hakkında Yazılan Eserlerden Görebildiklerimiz. Türk Dili 23. sayı, Ağustos 1953, s. 736-737.

A. DİLAÇAR: Alfabemizin 30. Yıldönümü, Türk Dili 83. sayı, Ağustos 1958, s. 534-541.

A. DİLAÇAR: Alfabe Devriminin 39. Yıldönümü. Türk Dili, 194. sayı, Kasım 1967, s. 141-143.

A. DİLAÇAR: Alfabemizin 45. Yılı Dolayısıyla 1928-1973. 1928'deki Dil Encümeni Yayınlarının Bibliyografyası. Bibliyografya II/5. sayı, Eylül 1973, s. 141-146.

A. DİLAÇAR: Türk Yazısının Geçirdiği Evreler. (Alfabemizin 45. yılı dolayısıyla)? Türk Dili 266. sayı, Kasım 1973, s. 211-215.

İbrahim Necmi DİLMEN: Harf İnkılâbı, Türk Dili-Belleten, 31-32. sayı, 1938, s. 20-23.

Hikmet DİZDAROĞLU: Mirza Fethali Ahundzade ve Alfabe Meselesi. Türk Dili 8. sayı, Mayıs 1952, s.

kitap

460-463.

Elif Naci: Harf İnkılâbı ve Eski Bir Vesika. Cumhuriyet 29.6.1963.

Doç. Dr. Muharrem ERGİN: Atatürk ve Harf Devrimi. Türk Kültürü 13. sayı, Kasım 1963, s. 82-85.

Emin ERİŞİRGİL: Bir Tarih, Bir Teklif, Türk Dili 4. sayı, Ocak 1952, s. 214-221.

Emin ERİŞİRGİL: Emsalsiz Bir İnkılâbın Yıldönümü. Ulus 8.8.1953; Türk Dili 24. sayı, Eylül 1953, s. 830-833.

İsmet İNÖNÜ: Yeni Türk Harflerinin Yıldönümü. Ulus 9.8.1953, Türk Dili 24. sayı, Eylül 1953, s. 839-840.

Agâh Sırrı LEVEND: Eski Yazıdan Yeni Yazıya. Ulus 9.8.1953; Türk Dili 24. sayı, Eylül 1953, s. 833-836, (ayrıca, 1972'de 3. basımı yapılan Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri (Türk Dil Kurumu yayını) adlı kitabı.)

Muharrem Doğdu MERCANLIGİL: "Yeni Harfler Birliği" ve "Yeni Yazı." Ülkü IV/40. sayı, Nisan 1949, s. 10-12.

Dr. İlber ORTAYLI: Tarihsel ve Toplumsal Nedenleriyle Türk Harf Devrimi. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği'nin yayını: Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938 Sempozyumu. 14-16 Ocak 1977 İstanbul, Tebliğler-Tartışmalar. İstanbul 1977. s. 406-419.

Halil Nimetullah ÖZTÜRK: Harf Devrimi. Hürses 14.8.1953; Türk Dili 24. sayı, Eylül 1953, s. 840-841.

Ziya SOMAR: Harf Devrimi Üzerine Birkaç Düzeltme ve Bir Düşünce. Türk Dili 25. sayı, Ekim 1953, s. 43-47.

Kâmil SU: Aydın Din Adamlarından Hafız Ali Efendi, Eğitim Hareketleri 272-273. sayı, Mart-Nisan 1978, s. 23-26.

İhsan SUNGU: Harf İnkılâbı ve Milli Şef İnönü. Tarih Vesikaları I/I. sayı, Haziran 1941, s. 10-19, 8 planş.

Bilâl N. ŞİMŞİR: Atatürk'ün Gülhane'deki Söylevi. Cumhuriyet 9.8.1978.

Fevziye Abdullah TANSEL: Arap Harflerinin İslahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri 1862-1884, Belleten XVII/66. sayı, Nisan 1953, s. 223-249.

Türk Dil Kurumu: Türkiye'de Harf İnkılâbı Nasıl Oldu? Türk Dili Bibliyografyası 1928-1940. İstanbul 1941 Türk Dil Kurumu yayını, s. 20-27.

Faik Reşit UNAT: Latin Alfabetesinden Türk Alfabetesine. Türk Dili 23. sayı, Ağustos 1953, s. 721-734.

Faik Reşit UNAT: Türk Harf Devrimine Ait Hatıralar ve Yayınlar; Devrim Gençliği, 14-15. sayı, Eylül 1953; Türk Dili 25. sayı, Ekim 1953, s. 43-51.

Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU: Minna Setere... Cumhuriyet 3.9.1978

Milliyet gazetesinin 1978 Karacan Armağanı'nın konusu, Türk harfleriyle ilgiliydi. 7 Temmuz 1978 sayısındaki habere göre, birinciliği Eyüp Eriş ile Sami Seçkin, ikinciliği E. Oya İnan, üçüncülüğü ise İlber Ortaylı-Uygur Kocabaşoğlu kazandılar.

Birinciliği kazanan yazının özeti, gazetede yayımlandı.

Eyüp ERİŞ-Sami SEÇKİN: Türkiye'de Latin Alfabetesinin İlk Elli Yılı ve Türk Kültürüne Etkisi, Milliyet 11-15.8.1978.

C'in Kültür Hizmeti

Atatürk

c Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri

Bülent Tanör

c Kurtuluş (Türkiye 1918-1923)

c Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları)

Prof. Dr. Sina Akşin

c Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I

c Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi II

Prof. Dr. Macit Gökberk

c Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk

Yunus Nadi

c Türkiye'yi Sokakta Bulmadık

Falih Rıfki Atay

c Baş Veren İnkılapçı (Ali Suavi)

Bâki Öz

c Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

c Devrim Hareketleri İçinde Atatürkçülük

Sabahattin Selek

c Milli Mücadele (Büyük Taarruz'dan İzmir'e)

İsmail Arar

c Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı

Prof. Dr. Niyazi Berkes

c 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz I

c 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz II

- Ceyhun Atuf Kansu
- c Devrimcinin Takvimi
Paul Dumont-François Georgeon
- c Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923)
Ali Fuat Cebesoy
- c Sınıf Arkadaşım Atatürk I
- c Sınıf Arkadaşım Atatürk II
Abdi İpekçi
- c İnönü Atatürk'ü Anlatıyor
Paul Dumont
- c Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev
Kılıç Ali
- c İstiklâl Mahkemesi Hatıraları
Prof. Dr. Niyazi Berkes
- c Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I
- c Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler II
S. İ. Aralov
- c Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I
- c Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları II
Sabahattin Selek
- c İsmet İnönü'nün Hatıraları
Nurer Uğurlu
- c Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu
George Duhamel
- c Yeni Türkiye Bir Batı Devleti
Bülent Tanör
- c Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları
Prof. Dr. Suna Kili
- c Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli
Faliş Rifkî Atay
- c Atatürk'ün Bana Anlattıkları
Reşit Ülker
- c Atatürk'ün Bursa Nutku
Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
- c İslamcılık Cereyanı - I
- c İslamcılık Cereyanı - II
- c İslamcılık Cereyanı - III
M. Şakir Ülkütaşır
- c Atatürk ve Harf Devrimi
Kılıç Ali
- c Atatürk'ün Hususiyetleri
Mustafa Kemal
- c Anafartalar Hatıraları
Ecvet Güresin
- c 31 Mart İsyanı
Doğan Avcıoğlu
- c 31 Mart'ta Yabancı Parmağı
Metin Toker
- c Şeyh Sait ve İsyanı
Süleyman Edip Balkır
- c Eski Bir Öğretmenin Anıları
Yunus Nadi
- c Birinci Büyük Millet Meclisi
Kemal Sülker
- c Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu
Prof. Dr. Neda Armaner
- c İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk
Fazıl Hüsnü Dağlarca
- c Destanlarda Atatürk, 19 Mayıs Destanı
Yunus Nadi
- c Mustafa Kemal Paşa Samsun'da

kitap

- İsmet Zeki Eyuboğlu
c İrticanın Ayak Sesleri
Nuri Conker
c Zâbit ve Kumandan
M. Kemal
c Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal
İsmet Zeki Eyuboğlu
c İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nakşibendilik
Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur
c Ermeni Meselesi-I
c Ermeni Meselesi-II
Talât Paşa
c Hatıralar
Talât Paşa
c Hatıralar
Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
c Hürriyet'in İlanı
İsmet İnönü
c Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve
Lozan Antlaşması-1
c Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve
Lozan Antlaşması-2